

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
ECONOMICS
POLITICS
HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

Volume: 05
Issue: 1

Winter 2022

e-ISSN: 2636-8137

www.ijephss.com

İçindekiler (Table of Contents)	Sayfa (Page)
Feragatname Disclaimer	ii
Künye Masthead	iii
Bilim ve Danışma Kurulu Science and Advisory Board	iv
Yayın Kurulu Editorial Board	v
İndeksler Indexing List	vi
Kataloglar Catalogues	vii
Editörden Editorial	viii
Kamu Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Yeterlikleri Technological Leadership Competences of public Administrators <i>Naci Aktaş, Fatih Karcioğlu</i>	1-16
The Relationship Between Labor Market Indicators and Quality of Life: Canonical Correlation Analysis for the OECD Countries <i>Esin Cumhuri Yalçın</i>	17-28
Dolarizasyon ve Borsa İlişkileri: Türkiye Üzerine İncelemeler Dollarization and Stock Relations: Analyzes on Turkey <i>Hatıra Sadeghzadeh Emsen</i>	29-48

FERAGATNAME

International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences – IJEPHSS, bilimsel araştırmaları ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracakđ ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sunmaktadır. Bu nedenle makale gönderimi, değerlendirme süreçleri ve yayınlanması için herhangi bir ücret talep etmez. Bütün yazarlar, makaleleri hakem sürecini geçtikten sonra yayımlandığında, açık kaynak erişimini ve CC BY-NC-SA 4.0'in koşullarını kabul ederler.

IJEPHSS internet üzerinden yayın yapmaktadır. Bu nedenle yazar(lar)a basılı materyal gönderimi yapılmayacaktır. Çalışmalar, ihtiyaç duyulması halinde sitemizden veya Dergipark üzerinden pdf formatında şahsi bilgisayarlara kayıt edilebilmektedir.

IJEPHSS'te yayımlanması için sisteme yüklenen çalışmalarda ayrıca bir "yayın telif hakkı sözleşmesi" istenmez. Yayımlanması için sisteme yüklenen çalışmalar kendiliğinden dergiye devredilmiş olarak kabul edilir. Yazar(lar) dergi sistemine dahil olduklarına bu durumu kabul ve derginin yayın kabul şartlarına uygun hareket etmeyi taahhüt ve teyit etmiş sayılırlar.

Yazar(lar) çalışmalarında kullandıkları kaynak ve materyallerin (resim, fotoğraf, şekil, tablo vs.) telif hakkı ve kullanım izinlerini kontrol etmelidirler. Telif hakları ve izinler konusunda sorunuz varsa lütfen son düzeltmenizi yollamadan önce yönetici editörümüze danışınız. IJEPHSS telif hakları konusunda doğacak sıkıntılardan dolayı sorumluluk üstlenmemektedir. Yazar(lar) bu konuda sorumluluğu yazılarını sisteme yükledikleri ve/veya gönderdikleri zaman kabul etmiş olurlar.

IJEPHSS, Türkiye Cumhuriyeti Devleti hukuk kuralları çerçevesinde "5846" sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanun ve Hükümleri'ne tabi hareket eder. Bu kanunun gerekliliklerini yerine getirmeyen yazar ya da yazarlar hakkında IJEPHSS tek taraflı olarak hukuki haklarını korumaya sahiptir. IJEPHSS, her ne kadar bilimsel etik kurallarına uygun hareket etmekte duyarlı davranırsa da, yayınlanması amacıyla gönderilen çalışmalarda yapılan alıntılar, intihal gibi konularda yazar ya da yazarlar tek taraflı olarak sorumludur. Bu konuda IJEPHSS üzerinde hiçbir kurum, kişi ya da diğer yetkili organlar yaptırım uygulayamaz. IJEPHSS yönetici editörleri ve/veya alan editörleri "iThenticate" yazılımı aracılığıyla çalışmalardaki intihal oranlarını kontrol eder ve %20 seviyesinin üzerindeki çalışmalar hakem sürecine alınmadan reddedilir.

Yayın için çalışmasını gönderen yazar(lar), dergi kurallarına uyacaklarını peşinen kabul ve taahhüt ederler. IJEPHSS yayım politikasındaki koşul ve şartlar her bir yazar için aynıdır. Kimse için bu kurallar ve koşullar değiştirilmez.

DISCLAIMER

IJEPHSS adopts the principle that offering scientific research free of charge will increase the global sharing of information, and offers immediate access to its content. Therefore, it does not charge any fee for the submission of articles, evaluation processes and publication. All authors accept open source access and the terms of the CC BY-NC-SA 4.0 when the articles are published after the referee process.

IJEPHSS is an online journal. Therefore, no written material will be sent to the author (s). Manuscripts can be downloaded to personal computers in pdf format via our website or Dergipark if needed.

For the manuscripts uploaded to IJEPHSS for publication, a "copyright agreement" is not required. The manuscripts uploaded to the system for publication are considered to have been handed over to the journal. The author (s) shall be deemed to have accepted and confirmed the fact that they are included in the journal system and are committed to comply with the publication acceptance requirements of the journal.

The author (s) should check the copyright and usage permissions of the sources and materials (pictures, photographs, figures, tables, etc.) used in their studies. If you have questions about copyrights and permits, please consult our executive editor before sending the final version of your manuscript. IJEPHSS assumes no responsibility for any copyright infringement. The author (s) accept the responsibility in this regard when they upload and / or send the manuscripts to the system.

IJEPHSS acts in accordance with the Law and Provisions on Intellectual and Artistic Works numbered "5846" in the framework of Turkish Republic rules of law. About the author(s) who do not fulfill the requirements of this law, IJEPHSS has the right to unilaterally protect its legal rights. Although IJEPHSS pays attention to acting in accordance with the scientific ethics rules, the author or authors are unilaterally responsible for issues such as quotations, plagiarism, etc. in studies submitted for publication. In this regard, no institution, person or other competent body can impose sanctions on IJEPHSS. IJEPHSS administrator editors and / or field editors control the plagiarism rates through iThenticate software. Accordingly, works exceeding the rate of 20% are rejected without being sent to the referees. The author (s) sending manuscripts for publication accept and agree that they will comply with the policies of the journal. The terms and conditions of the IJEPHSS editorial policy are the same for each author. These rules and conditions cannot be changed for anyone.

KÜNYE / MASTHEAD

YAYIMCI İMTİYAZ SAHİBİ / SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / PUBLISHER

Dr. Onur OĞUZ (Batman Üniversitesi, Türkiye /
Batman University, Turkey)

YÖNETİCİ EDITÖR / CHIEF-IN-EDITORS:

Doç. Dr. Halil İbrahim Aydın (Assoc. Prof.)
(Batman Üniversitesi, Türkiye / Batman University,
Turkey)

Dr. Onur Oğuz (Batman Üniversitesi, Türkiye / Bat-
man University, Turkey)

ALAN EDITÖRLERİ / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Magdalena Ziolo (Assoc. Prof.)
(University of Szczecin, Poland / Polonya)

Doç. Dr. Ahmet İlyas (Assoc. Prof.) (Batman Üni-
versitesi, Türkiye / Batman University, Turkey)

Doç. Dr. Merve Tuncay (Assoc. Prof.) (Sivas Cum-
huriyet Üniversitesi, Türkiye / Sivas Cumhuriyet Üni-
versitesi, Turkey)

Doç. Dr. Mücahit Çayın (Batman Üniversitesi, Tür-
kiye / Batman University, Turkey)

Doç. Dr. Ömer Yalçınkaya (Assoc. Prof.) (Atatürk
Üniversitesi, Türkiye / Atatürk University, Turkey)

Dr. Arash Fahim (Florida State University, USA /
ABD)

Dr. Berivan Can Emmez (Adana Alparslan Türkeş
Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye / Adana Al-
parslan Turkes Science and Technology University,
Turkey)

Dr. Gözde Mert (Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye /
Nişantaşı University, Turkey)

Dr. Mehtap Nasıroğlu Aydın (Batman Üniversitesi,
Türkiye / Batman University, Turkey)

Dr. Mustafa Avcı (Trent University, Canada)

Dr. Selen Tekalp (Dicle Üniversitesi, Türkiye / Dic-
le University, Turkey)

DİL EDITÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Dr. Berivan Can Emmez

Arş. Gör. Emrah Işık (Res. Asist.)

İNDEKS SORUMLUSU / INDEX RESPONSIBLE

Suat Gök

HUKUK DANIŞMANI / LEGAL ADVISER

Dr. Sadullah Özel

WEB EDITÖRÜ / WEB EDITOR

Dr. Aytaç Uğur YERDEN

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Dr. Giorgi Benashvili

Merve Elcioglu (PhD-c)

YAYIN ARALIĞI / PUBLICATION FREQUENCY

Üç Aylık / Quarterly

YAYIN TARİHLERİ / PUBLICATION DATES

15 Ocak / January

15 Nisan / April

15 Temmuz / July

15 Ekim / October

YAZIM DİLİ / LANGUAGE

İngilizce ve Türkçe / English and Turkish

ÇALIŞMA ALANLARI / DISCIPLINES

İktisat, İşletme, Finans, Maliye, Ekonometri, Edebiyat,
Sosyoloji, Tarih /

Economics, Administration, Finance, Public Finance,
Econometrics, Literature, Sociology, History

İLETİŞİM / CONTACT

editor@ijephss.com

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Gerald Friedman	University of Massachusetts at Amherst	A.B.D. / USA
Prof. Dr. Isabel Novo Corti	University of Coruna	İspanya / Spain
Prof. Dr. Ana-Gabriela Babucea	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Avtandil Silagadze	Tbilisi State University	Gürcistan / Georgia
Prof. Dr. Arshi Khan	Aligarh Muslim University	Hindistan / India
Prof. Dr. Jean Vasile Andrei	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Prof. Dr. Kosta Sotiroski	Prilep, University “St Kliment Ohridski”	Makedonya / Macedonia
Prof. Dr. Diana Mihaela Pociovalișteanu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Prof. Dr. Marian Zaharia	Petroleum- Gas University of Ploiești	Romanya / Romania
Doç. Dr. Aniela Balacescu	“Constantin Brancuși” University of Targu Jiu	Romanya / Romania
Doç. Dr. Christian Ruggiero	Sapienza University of Rome	İtalya / Italy
Doç. Dr. Daria Vystavkina	Odessa I.I. Mechnikov National University	Ukrayna / Ukraine
Doç. Dr. Magdalena Ziolo	University of Szczecin	Polonya / Poland
Doç. Dr. Manuel Vicente Nieto Mengotti	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Doç. Dr. Nazenin Huseynova	Devlet İdare Akademisi	Azerbaycan / Azerbaijan
Dr. Carmen Gago-Cortés	Universidade da Coruña	İspanya / Spain
Dr. Salomeh Tabari	Sheffield Hallam University	İngiltere / England
Dr. Marzieh Khakifirooz	Tecnologico de Monterrey	Meksika / Mexico

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet Gürbüz	Bingl Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Kerem Karabulut	Atatürk Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Nadir Eroğlu	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Okyay Uğan	Niğe Omer Halisdemir Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Zerrin Toprak	Dokuz Eylül Üniversitesi	Türkiye
Doç Dr. Aysel Gündoğdu	İstanbul Medipol Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Ayşen Altun Ada	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	Türkiye
Doç Dr. Deniz zyakışır	Kafkas Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. İbrahim t	Gaziantep Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Vahit Eren	Kilis Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. şeref Bozoklu	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Türker şimşek	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	Türkiye
Dr. Arzu Ekinci Demirelli	Batman Üniversitesi	Türkiye
Dr. Can Ozan Tuncer	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Türkiye
Dr. Gökçe Manavgat	Toros Üniversitesi	Türkiye
Dr. Gller şahin	Bağımsız Araştırmacı	Türkiye
Dr. Loredana Ciurlau	"Constantin Brncuşi" University of Targu Jiu	Romanya
Dr. Necmettin elik	İzmir Katip elebi Üniversitesi	Türkiye
Dr. Raluca Iorgulescu	Romanian Academy	Romanya
Dr. Seval zbalcı	Bağımsız Araştırmacı	Türkiye
Dr. Marwa Ben Ghoul	Bağımsız Araştırmacı	Belika
Filip Fidanoski	School of Economics, UNSW Business School, University of New South Wales, Syd- ney	Avustralya

İNDEKSLER INDEXING LIST

KATALOGLAR

CATALOGUES

ULUSLARARASI KATALOGLAR / INTERNATIONAL CATALOGUES

- California Institute of Technology Caltech Library
- Carolina University George M. Manuel Library
- Northern Lakes College Library
- Stanford University Library
- SSRN
- Publons
- The Dar Al Kutub Sector, Department of Culture and Tourism – Abu Dhabi
- Universidad del Sagrado Corazon
- Universidad del Quindo Biblioteca Crai Euclides Jaramillo Arango
- World Catalogue of Scientific Sciences
- Wyzsza Szkola Bankowa W Toruniu

ULUSAL KATALOGLAR / NATIONAL CATALOGUES

- Ankara Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Celal Bayar Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Cumhurbaşkanlığı Millet kütüphanesi
- Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Giresun Üniversitesi
- İstanbul Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- İstanbul Medeniyet Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- İstinye Üniversitesi
- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Karabük Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Karatekin Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Maltepe Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Piri Keşif Aracı Akademik Arama Katalogu
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Süleyman Demirel Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- TO-KAT Ulusal Toplu Katalog
- Trakya Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- Üsküdar Üniversitesi Kütüphane Katalogu
- TDV İslam Araştırmaları Merkezi - İSAM
- TOBB—ETÜ Kütüphane Katalogu
- Türkiye Kaynakçası

EDİTÖRDEN...

Kıymetli Bilim İnsanları,

International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences – IJEPHSS, Nisan 2018’de ilk sayısını çıkararak yayın sürecine başlamıştır. **IJEPHSS** açık erişimli, hakemli, Türkçe ve İngilizce dillerinde yılda dört sayı olarak (Ocak-Nisan-Temmuz-Ekim) elektronik ortamda yayımlanan bilimsel bir dergidir.

Dergimiz ilk yayımlandığı tarihten itibaren yoğun bir ilgiyle karşılaşmıştır. Geride kalan 15 sayı itibariyle toplam 70 araştırma makalesi ve bir kitap değerlendirme notu, akademik çevrenin ilgisine sunulmuştur. Son sayımızda ise ekonomi ve işletme alanlarında 3 adet yeni çalışmaya yer verilmiştir. Böylece son sayımızla birlikte dergimizde 26’sı ekonomi, 19’u işletme ve finans, 15’i siyaset bilimi ve 13’ü edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe gibi farklı alanlarda toplam 73 adet çalışma yayımlanmıştır.

IJEPHSS aracılığıyla bugüne kadar 103 bilim insanı akademik yazına katkı sunmuştur. Bu yazarların %45’i kadın akademisyenlerdir. Dergimizde yayımlanmış İngilizce dilindeki makalelerin oranı %19’dur. İçinde bulunduğumuz 5. ciltte ise yayımlanan makalelerin %33’ü İngilizce dilindedir. Bu süreçte Türkiye kökenli akademisyenlerin yabancı dildeki çalışmalarının yanı sıra Tayvan ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nden de bilim insanları dergimize makaleleriyle katkı sunmuşlardır. Türkiye genelinde ise 34 şehir ve 43 farklı üniversiteden akademisyen çalışmalarını dergimizde yayımlamışlardır.

Dergimizde yayımlanmış olan makalelerin tespit edilebilen toplam atıf sayısı 140’tır. Buna göre dergimizin h indeksi 5 ve i10 indeksi ise 3’tür.

IJEPHSS, ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda bilimsel endekste, kütüphane kataloğunda ve kurum veri tabanında taranmaktadır. Taranılan endeks sayısının artırılması ve böylece dergimizin görünürlüğü ile atıf düzeyinin yükseltilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

Yeni sayımızda yer alan çalışmaların bilim dünyasına katkı sunmasını dileriz.

Yönetici Editörler

Doç. Dr. Halil İbrahim Aydın – Dr. Onur Oğuz

KAMU YÖNETİCİLERİNİN TEKNOLOJİK LİDERLİK YETERLİKLERİ*Naci AKTAŞ¹, Fatih KARCIOĞLU²*Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 14.11.2021 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 14.01.2022**Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Info: Research Article**Atf / Cite: Aktaş, N., Karcioğlu, F. (2022). Kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlikleri, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 5(1), 1-16***Özet**

Günümüzde teknoloji varlığını hemen her alanda hissettirmekte, bununla birlikte bireylerden teknolojiyi uygun şekilde ve çağın gereklerine göre kullanmaları beklenmektedir. Bu beklentinin olduğu alanlardan biri de kamu kurumlarıdır. Kurumların başarıya ulaşmasında ise lider konumunda yer alan bireylerin teknolojik bilgi ve uygulamaları önemli hale gelmektedir. Bu düşüncelerden hareketle çalışmanın amacı, bilgi ve iletişim teknolojileri bağlamında kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerinin seviyesini hem yönetici hem de personel görüşleri doğrultusunda belirleyebilmek, ayrıca görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyet değişkenlerine göre teknolojik liderlik yeterliklerine dair yönetici ve personel algılarının farklılaşp farklılaşmadığını tespit edebilmektir. Nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinin kullanıldığı çalışmada 2017 yılında Erzurum il ve ilçelerinde genel ve katma bütçeli idarelerde görev yapmakta olan 56 yönetici ve 476 kurum personeli olmak üzere toplam 532 kamu görevlisiyle çalışılmıştır. Araştırma sonucunda teknolojik liderlik standart alanlarında hem yönetici görüşlerine hem de personel algılarına göre yöneticilerin kendilerinden beklenen teknolojik yeterlik davranışlarını çoğunlukla gösterdikleri, ancak yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine ilişkin kendi algılarının, personellerin yöneticileri hakkındaki görüşlerine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, teknolojik liderlik yeterliklerinin yöneticilerin görev türüne göre farklılaştığı, ancak mesleki kıdemine ve cinsiyetine göre farklılaşmadığı; personellerin mesleki kıdemine göre ise farklılaşırken cinsiyetine göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanarak farklı örneklerle daha kapsamlı araştırmaların yapılması suretiyle liderlik becerilerinin geliştirilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi, Kamu yöneticisi, Liderlik, Teknolojik liderlik, Teknolojik liderlik yeterlikleri.

TECHNOLOGICAL LEADERSHIP COMPETENCES OF PUBLIC ADMINISTRATORS**Abstract**

Nowadays, technology makes its presence felt in almost every field, besides individuals are expected to appropriately use technology and according with requirements of the era. One of the areas where this expectation exists is state agency. Technological knowledge and practices of leading position individuals become important for achieving success of institutions. Based on these, the aim of this study is to determine the level of technological leadership competences of public administrators in the context of information and communication technologies, in line with the views of both administrators and personnel, and to determine whether the perceptions of administrators and personnel regarding technological leadership competences differ according to the type of task, professional seniority and gender. In the research, in which one of the quantitative research methods, survey model, was used to worked with a total of 532 officials, 56 administrators and 476 personnel, working in the general and annexed budgetary administrations in Erzurum provinces and its districts in 2017. Result of research administrators mostly show the technological competence behaviors according to both managerial views and personnel perceptions. However, it is determined that administrators' own perceptions of technological leadership competencies are significantly higher than the opinions of personnel about their managers. Conversely, technological leadership competencies differ according to the task type of administrators, but not according to their professional seniority and gender while the personnel differed according to their professional seniority, it did not differ according to their gender. Based on results, it can be suggested to develop leadership skills by conducting more comprehensive research with different samples.

Keywords: Public administration, Public administrator, Leadership, Technological leadership, Technological leadership competences.

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Kamu Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Yeterlikleri, Erzurum İli Örneği" adlı Doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

¹ Sorumlu Yazar (Corresponding Author). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, naciaktas@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-1745-6437.

² Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, fkarci@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3182-6484.

1. Giriş

Günümüzde teknoloji ve teknolojinin ürettiği bilgi oldukça önemli hale gelmiştir. Öyle ki toplumların gelişmişlik düzeyi teknolojiye yaptığı ve yapacağı yatırımlarla eşdeğer olarak tutulmaya başlanmıştır (Şimşek ve Akın, 2003). Elbette bu gelişimin sağlanabilmesi toplumda lider konumunda olan kişilerin yeterlikleri ile doğrudan ilişkilidir. Lider konumunda bulunan kişilerin hem kendi davranışları hem de beraber çalıştığı insanları gerekli şekilde yönlendirebilme yeteneği, teknolojide istenen başarıya ulaşılmasında önemli bir adım olacaktır (Naktiyok, 2006: 28; Watts, 2009: 8-10).

Lider toplumu yönlendirmede önemli görevleri yerine getirmektedir. Bir başka ifadeyle lider, bireylerin ihtiyaç duydukları grup olarak yaşamanın gereklerini düzenler, gruptaki insanların belirli bir amaç etrafında harekete geçmesini sağlayarak, onları hedefleri doğrultusunda yönlendirir. Tüm bunları yaparken bilgi, beceri ve ikna kabiliyetini yoğun olarak kullanır (Eren, 2010: 286). Beceri, bilgi ve ikna kabiliyetini başarılı bir şekilde kullanan liderler, kişilerin ve grubun amacını etkileyerek, eylemlerine yön vererek, hedeflenen amaca ulaşır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2008: 216-218). Kısacası lider, örgütün amacına yönelik hem gönüllü etkinliklerin başlatılmasını ve yayılmasını sağlayarak (Balcı, 2010a: 174), hem de başkalarını bilerek ve isteyerek etkileyerek devamlılık ve düzeni sağlar, başarıya ulaşımı kolaylaştırır (Akın, 2019:134). Bu kapsamda liderlerle birlikte çalışan gruplar da, liderlerini isteyerek ve söylediklerini benimseyerek amaca ulaşabilirler (Koçel, 2011: 572). Toplumun ve örgütün yaşamasında ve gelişmesinde oldukça önemli olan liderlik ilk insanlardan bu yana varlığını sürdürmüştür (Chang, 2012: 329), günümüzün getirdiği özelliklere bağlı olarak yönünü teknolojik liderliğe doğru çevirmiştir.

Teknolojik lider, yönetim becerilerini ve teknik becerileri bir araya getirerek, sorumlulukların paylaşılmasını sağlayan kişidir (Bai vd., 2002:482). Bir başka tanıma göre teknolojik lider, kaynakları, değişimi, mesleki gelişimi, bilgi ve iletişim teknolojilerini yazılım ve donanım yeteneklerini en iyi kullanan ve bu alandaki becerilerini liderlik becerileri ile birleştirerek aktaran kişilerdir (Polat vd., 2020: 204). Kısacası teknolojik lider, liderlik kavramını teknolojiyle birleştirenlerdir (Chang, 2012: 328). Teknolojik liderlerde birtakım yeteneklerin varlığı bu kapsamda önemli hale gelmektedir. Nitekim liderin özelliği ve bilgisi ne kadar iyi yapılandırılmış olursa olsun, bunu aktaramadığı durumlarda toplumsal gelişimde belirlenen amaçların yerine getirilmesinde, grup dinamiğinin sağlanmasında birtakım istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilecektir (Hacıfazlıoğlu vd., 2010: 570-574). Yapılan araştırmalarda teknolojik lider konumunda olan kişinin, teknolojiye dair bilgi düzeyi, bu bilgileri kullanma kapasitesinin ve grupla iletişiminin belirlenen amaçlara ulaşmada hayati öneme sahip olduğu görülmüştür (Anderson ve Dexter, 2005: 51; Bülbül ve Çuhadar, 2012: 490; Cantürk ve Aksu, 2017: 22; Çalık vd., 2019: 85; Eren ve Kurt, 2011: 222; Gregory, 2015: 86-87; Sezer ve Deryakulu, 2012: 88; Weber, 2006: 139-140), buna karşılık teknoloji ve liderliğin birleşmediği kurumlarda ise beklenen verimin sağlanamadığı belirlenmiştir (Can, 2008; Hamzah vd., 2010: 126; Wang, 2010: 53).

Teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, kurumlarda yeniden yapılanma süreçlerini beraberinde getirmiş, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda yaşanan dönüşümlere paralel olarak kamu yönetiminde de teknoloji odaklı yeni yaklaşımların benimsenmesini tartışmaya açmıştır. Bu süreç, kamu kurum ve kuruluşlarındaki mesleki ve teknik personelin şartlarının ve çalışmalarının iyileştirilmesinde, yönetim mekanizmasının yürütülmesinde, bilgi, beceri ve tecrübeleri ile verdikleri kararlarla ülkenin yönetiminin yeterliliği ve muhtemel geleceği üzerinde önemli etkileri olan, devlet idaresinin omurgası olarak (Karasu, 2001: 194) tanımlanan kamu yöneticisinin de bu yönde değişimini zorunlu kılmaktadır. Aynı şekilde devletlerin de bu değişim sürecine uyum sağlamak amacıyla kamu politikalarının geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalandıkları görülmektedir. Bu sürecin başarılı olabilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim ve dönüşümün kurumların iş yapma süreçlerine aktarılabilmesi, ancak etkili bilgi ve teknoloji kaynakları aracılığıyla kurumlarını sürekli geliştirerek teknolojik liderlik yapabilen kamu yöneticilerinin varlığı ile mümkün olacaktır.

Teknolojik lider olarak yöneticilerin yerine getirmesi gereken ve takipçilerince onlardan beklenen bir takım beceriler vardır. Bu kapsamda, teknolojik liderin görev ve sorumluluklarını belirleme ve standartlaştırma çalışmaları süregelen olup, bu amaç doğrultusunda en kapsamlı ve bilinen çalışmalardan biri, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde kurulu bir organizasyon olan International Society for Technology in Education – ISTE (Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu)'ye ait araştırma olmuştur. ISTE tarafından, “NETS-A” ismiyle bilinen “Yöneticiler için Ulusal Eğitim Teknoloji Standartları (National Educational Technology Standards for Administrators – NETS-A)” ilk olarak 2002 yılında yayınlanmış, daha sonra 2009 yılında bu standartlar beş başlık altında güncellenmiştir (ISTE, 2009). Bunlar;

- **Vizyoner Liderlik:** Lider, örgütte kurumsal dönüşümü sağlama, mükemmelliğe ulaşma ve teknolojinin örgütle bütünleşmesi için ortak vizyonun geliştirilmesi ve uygulanması sürecine öncülük eder.
- **Dijital Çağ Öğrenme Kültürü:** Lider, tüm paydaşların ihtiyaçlarını karşılayacak etkin, verimli, dinamik bir dijital çağ öğrenme kültürünü kazandırmak için gerekli ortamın oluşturulması, geliştirilmesi ve devam ettirilmesini sağlar.
- **Profesyonel Uygulamada Mükemmellik:** Lider, çağdaş teknolojilerle dijital kaynakları kullanarak gelişen, yenilikçi ve profesyonel bir öğrenme ortamı oluşturarak öğrenmeyi destekler.
- **Sistemik Gelişim:** Lider, bilgi ve teknoloji kaynaklarını etkin kullanmak suretiyle örgütlerini sürekli geliştirir ve dijital çağ liderliğini sağlar.
- **Dijital Vatandaşlık:** Lider, sosyal, yasal ve etik sorunların anlaşılmasına ve dijital kültürle ilgili kullanım sorumluluğunun geliştirilmesine yardımcı olur.

NETS-A standartları esas alınmak suretiyle kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik seviyelerini ölçmeye yönelik araştırmalara alan yazında çokça rastlanmakla birlikte, bu araştırmaların gerek yurt içi ve gerek yurt dışında çoğunlukla eğitim yöneticiliği alanında yapıldığı görülmüştür. Ancak teknolojinin toplum üzerindeki etkisinden hareketle bu araştırmaların eğitim alanı dışındaki güvenlik, sağlık, tarım, sosyal hizmet, sportif faaliyetler gibi diğer kamusal hizmetleri sunan kamu kurumlarında da yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada, kamusal hizmetlerin sunulduğu pek çok alanda bir il genelinde görev yapan üst düzey kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerinin ne düzeyde olduğunun ölçülmesi ve elde edilen bulgular doğrultusunda bilişim teknolojilerinin kamu kurumlarında etkin kullanımının sağlanması amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Yönetici ve personel algılarına göre, kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlikleri ne düzeydedir? Kamu yöneticilerinin kendilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine dair şahsi görüşleri ile kurumlarında görev yapan personellerin yöneticilerine yönelik teknolojik liderlik yeterliklerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Yöneticilerin görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyet değişkenleri bakımından, personellerin ise mesleki kıdemleri ile cinsiyet değişkenleri bakımından kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine dair algıları farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

Kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerinin ne düzeyde olduğunun belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, veri toplama yöntemi ve verilerin analizine yönelik bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel taramayı Balcı (2010b: 222), bir olgu ve olayın olduğu şekliyle betimlenmeye çalışıldığı bir araştırma

yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Araştırmada kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlikleri ortaya çıkarılmak istenmiş, bu nedenle de betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın genel evreni 2017 yılında Erzurum il ve ilçelerinde genel ve katma bütçeli idarelerde görev yapmakta olan ve kurumlarının idaresinden birinci derecede görevli kamu yöneticileri ile bu kurumların personellerinden oluşmaktadır. İlde teşkilatlanmış olmakla birlikte idari yapılanmada doğrudan ilgili Bakanlığına bağlı olma, idari anlamda özerk statüde bulunma, Valiliğin hiyerarşik yönetimi ve denetimi dışında olma, araştırma yapabilmek için Valilik izni dışında ayrı prosedürlere gerek duyma ve kısmen kamusal niteliğe sahip olma gibi nedenlerle özel ve özerk bütçeli kuruluşlar, mesleki kuruluşlar, mahalli idareler ile askeri, adli ve kolluk birimleri araştırmanın genel evreni dışında bırakılmıştır. Araştırmanın genel evrenine yönelik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Genel Evren Özellikleri

Kamu Kurumu	Yönetici Sayısı	Personel Sayısı
Mülki İdare Amirlikleri (Vali Yardımcılığı ve Kaymakamlıklar)	24	444
Bölge Müdürlükleri	14	2.301
İl Müdürlükleri/Başkanlıkları	22	23.141
Toplam	60	25.886

*T.C. Erzurum Valiliği İl Planlama Müdürlüğü’nden 30.01.2017 tarihinde alınmıştır.

Tablo 1’de genel evrende yer alan yönetici ve personel sayıları görülmektedir. Tabloya göre Erzurum il ve ilçelerinde genel ve katma bütçeli idarelerde 60 yönetici ve 25.886 personel görev yapmaktadır. Genel evren içinden tabakalı örnekleme yöntemiyle örneklem oluşturulmuştur. Genel evren ve tabakalı örneklem sonucunda oluşan örneklem ve kamu kurumları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Genel Evren ve Tabakalı Örneklem Sonucunda Oluşan Örneklem Özellikleri

Kamu Kurumu	Evren		Örneklem	
	Yönetici	Personel	Yönetici	Personel
Valilik	4	230	3	32
Kaymakamlıklar	20	96	17	43
Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumu Bölge Müdürlüğü	1	4	1	4
Ekonomi Bakanlığı Doğu Anadolu Bölge Müdürlüğü	1	6	1	2
Devlet Su İşleri 8. Bölge Müdürlüğü	1	256	1	10
Devlet Tiyatroları Bölge Müdürlüğü	1	39	1	8
İlbank A.Ş. Bölge Müdürlüğü	1	50	1	8
Karayolları 12. Bölge Müdürlüğü	1	940	1	14
Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü	1	15	1	2
Meteoroloji 12. Bölge Müdürlüğü	1	45	1	8
Orman Bölge Müdürlüğü	1	273	1	7
Orman ve Su İşleri 13. Bölge Müdürlüğü	1	37	1	15
Tapu Kadastro Bölge Müdürlüğü	1	538	1	20
TÜİK Bölge Müdürlüğü	1	25	1	9
Ulaştırma Haberleşme 10. Bölge Müdürlüğü	1	37	1	6
Vakıflar Bölge Müdürlüğü	1	36	1	8
Defterdarlık	1	250	1	15
Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığı	1	83	1	15
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Başkanlığı	1	178	1	15
Vergi Dairesi Başkanlığı	1	207	1	10
D.Anadolu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü	1	67	1	8
Afet ve Acil Durum İl Müdürlüğü	1	152	1	10
Aile Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü	1	155	1	8
Bilim, Sanayi ve Teknoloji İl Müdürlüğü	1	19	1	5
Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü	1	76	1	8
Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü	1	102	1	8

İl Müdürlüğü	Yönetici	Personel	Toplam
Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü	1	168	12
Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü	1	663	16
Göç İdaresi İl Müdürlüğü	1	35	8
Gümrük Müdürlüğü	1	22	8
İl Müftülüğü	1	2.020	11
Kredi ve Yurtlar Kurumu İl Müdürlüğü	1	282	15
Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü	1	153	8
Milli Eğitim İl Müdürlüğü	1	12.793	33
Sağlık İl Müdürlüğü	1	5.384	37
Sosyal Güvenlik Kurumu İl Müdürlüğü	1	235	13
Ticaret İl Müdürlüğü	1	19	6
TRT Müdürlüğü	1	196	10
Toplam	60	25.886	532

*T.C. Erzurum Valiliği İl Planlama Müdürlüğü'nden 30.01.2017 tarihinde alınmıştır.

Tablo 2'de genel evren ve tabakalı örnekleme ile oluşturulan örneklem sayıları görülmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere araştırmada 56 yönetici, 476 personel olmak üzere toplam 532 kişi örnekleme oluşturmuştur. Örnekleme yer alan bireylerin özellikleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Araştırmaya Dâhil Edilen Yönetici ve Personelin Sosyodemografik Özellikleri (n=532)

Özellikler	f	%
Görevi		
Yönetici	56	10,5
Personel	476	89,5
Cinsiyet		
Kadın	387	72,7
Erkek	145	27,3
Mesleki kıdem		
1-5 yıl	105	19,7
6-10 yıl	119	22,4
11-15 yıl	69	13
16 - 20 yıl	64	12
21 yıl ve üstü	175	32,9

Tablo 3'de araştırmaya dahil edilen yönetici ve personelin sosyodemografik özellikleri görülmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere araştırmada yer alanların %89,5'i personel, %10,5'i yönetici konumunda olup, %72,7 erkek, %27,3 kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %32,9'u 21 yıl ve üzeri mesleki kıdeme sahipken, en az oranla %12'si 16-20 yıllık kıdeme sahiptir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, ISTE tarafından 2009 yılında yayınlanan NETS-A standartları doğrultusunda Hacıfazlıoğlu vd. (2011) tarafından geliştirilen "Teknoloji Liderliği Öz Yeterliği" ölçeği kullanılarak, veriler "Yönetici Ölçeği" ve "Personel Ölçeği" ile toplanmıştır.

Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların sosyodemografik özelliklerini belirlemek amacıyla her iki ölçeğin ilk bölümünde oluşturulan formda, görev yapılan kurum, görev, mesleki kıdem ve cinsiyeti belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Yönetici Ölçeği, yönetici konumunda bulunan bireylerin bilgi teknolojileri konusunda eğitim durumları ile teknolojik liderlik yeterliklerinin ölçülmesi amacıyla oluşturulan anket formudur. Kişisel bilgi formu dışında iki bölümden oluşan ölçeğin birinci bölümünde yöneticilerin, bilgi teknolojileri konularında eğitim alıp almadıklarını belirlemek amacıyla 10 madde bulunmaktadır. İkinci bölüm ise yöneticilerin kendi bakış açılarıyla teknolojik liderlik yeterliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Yöneticiler kendi yeterliklerini vizyoner liderlik, dijital çağ öğrenme kültürü, profesyonel uygulamada mükemmellik, sistematik gelişim ve dijital vatandaşlık standartlarından oluşan 5 ana boyut ve 26 alt davranıştan ölçekteki dördümlü likert tipinden uygun olan alana işaretlemektedir (1=Hiçbir zaman,

2=Ara sıra, 3=Çoğu zaman, 4=Her zaman). Yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa katsayısı yönetici ölçeğinin tümü için “.91” olarak bulunmuştur.

Personel Ölçeği ise kişisel bilgi formu haricinde personellerin bakış açısından görev yaptıkları kurum yöneticilerinin vizyoner liderlik, dijital çağ öğrenme kültürü, profesyonel uygulamada mükemmellik, sistematik gelişim ve dijital vatandaşlık standart alanlarında teknolojik yeterliklerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. 5 ana davranış ve 26 alt davranıştan oluşan ölçek dördümlü likert tipindedir ve uygun olan alana işaretleme yapılmaktadır (1=Hiçbir zaman, 2=Ara sıra, 3=Çoğu zaman, 4=Her zaman). Yapılan güvenilirlik analizinde personel ölçeği için Cronbach Alfa katsayısı “.98” olarak bulunmuştur.

Her iki ölçme aracıda yer alan dördümlü derecelendirme ölçeği aralıklarının eşit olduğu varsayımından yola çıkılarak, her bir aralık için hesaplanan katsayılar ($4-1=3$ ve $\frac{3}{4}=0,75$) doğrultusunda seçeneklere ait alt ve üst sınırlar belirlenmiştir. Tablo 4’te bu sınırlar verilmiştir.

Tablo 4. Ölçekteki Maddelere İlişkin Derecelendirme Sınırları

Ağırlık	Seçenek	Sınırlar
4	Her zaman	3,26-4,00
3	Çoğu zaman	2,51-3,25
2	Ara sıra	1,76-2,50
1	Hiçbir zaman	1,00-1,75

2.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın kamu yöneticisi ve personellerine uygulanabilmesi için Erzurum Valiliği’ne başvurulmuş ve Valilik Makamının 10.01.2017 tarih ve 1735 kayıt numarası ile çalışma izni alınmıştır. Çalışma izninin alınmasından sonra kamu kurumlarındaki yönetici ve personel sayısına ulaşılmış, tabakalı örnekleme yöntemi ile örneklem belirlenmiştir. Örneklemin belirlenmesinden sonra örneklemdaki kurumlara gidilmiş, araştırmanın amacı hakkında yönetici ve personellere bilgi verilmiş, gönüllülük esasına göre katılımın sağlandığı araştırma katılımcılara yüz yüze uygulanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada veriler SPSS 20.0 (Statistical Package for the Social Sciences - Sosyal Bilimler için İstatistik Programı) paket program ile analiz edilmiştir. Katılımcıların sosyodemografik özelliklerinin analizinde betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Araştırmada katılımcıların görüşlerinin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek için t-testi, mesleki kıdem durumuna göre değişip değişmediğini belirleyebilmek için tek yönlü varyans testi (ANOVA-Analysis of Variance) ile analizler yapılmış, varyans analizinde farkın ortaya çıkması durumunda ise Tukey HSD testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

“Yönetici ve personel görüşlerine göre kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlikleri ne düzeydedir ve görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyet değişkenleri bakımından bu yeterlikleri farklılaşmakta mıdır?” sorularına yanıt arayarak, kamu yöneticilerinin vizyoner liderlik, dijital çağ öğrenme kültürü, profesyonel uygulamada mükemmellik, sistematik gelişim ve dijital vatandaşlık olarak tanımlanan teknolojik liderlik yeterliklerinin ne düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın bulgularına aşağıda yer verilmiştir.

- Birinci alt problem kapsamında, araştırmaya dâhil olan 56 yöneticinin kendi görüşleri doğrultusunda teknolojik liderlik yeterliklerine dair elde edilen bulgular Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Teknolojik Liderlik Yeterliklerine İlişkin Yönetici Görüşlerine Ait Ortalamalar ve Standart Sapma Değerleri (n=56)

Teknolojik Liderlik Yeterlikleri	X	ss
Vizyoner Liderlik	3,25	0,71
Dijital Çağ Öğrenme Kültürü	3,21	0,70
Profesyonel Uygulamada Mükemmellik	3,17	0,68
Sistematiik Gelişim	3,17	0,72
Dijital Vatandaşlık	3,14	0,76
Toplam	3,19	0,72

Tablo 5’de yönetici görüşlerine göre teknolojik liderlik yeterliklerine ait ortalamalar ve standart sapma sonuçları görülmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine ilişkin algılarının ortalaması $x=3,19$ olarak bulunmuş olup, bu durum yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine yüksek oranda sahip olduklarını göstermektedir. Tabloya göre teknolojik liderlik yeterlik ortalamaları incelendiğinde, yöneticilerin kendilerini en fazla vizyoner liderlik alanında ($x=3,25$) yeterli gördükleri belirlenmiş, bunu sırasıyla dijital çağ öğrenme kültürü ($x=3,21$), profesyonel uygulamada mükemmellik ($x=3,17$), sistematiik gelişim ($x=3,17$) ve dijital vatandaşlık ($x=3,14$) yeterlikleri izlemiştir.

• Araştırmaya katılan 476 personelin bakış açısıyla teknolojik liderlik yeterliklerinin kendi yöneticilerinde bulunma düzeylerine dair bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Teknolojik Liderlik Yeterliklerinin Yöneticilerde Bulunma Düzeylerine İlişkin Personel Görüşlerine Ait Ortalamalar ve Standart Sapma Değerleri (n=476)

Teknolojik Liderlik Yeterlikleri	x	ss
Vizyoner Liderlik	2,97	0,91
Dijital Çağ Öğrenme Kültürü	2,89	0,95
Profesyonel Uygulamada Mükemmellik	2,93	0,92
Sistematiik Gelişim	2,91	0,94
Dijital Vatandaşlık	2,91	0,96
Toplam	2,92	0,93

Tablo 6’da teknolojik liderlik yeterliklerinin yöneticilerde bulunma düzeylerine ilişkin personel görüşlerine ait ortalamalar ve standart sapma değerleri görülmektedir. Tablo incelendiğinde, personelin görüşlerine göre yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerinin genel ortalamasının $x=2,92$ olduğu görülmektedir. Dolayısıyla personelin bakış açısıyla yöneticilerin kendilerinden beklenen teknolojik liderlik davranışlarını çoğu zaman gösterdikleri görülmektedir. Yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine ilişkin personellerin görüşlerinin ortalaması standart alanların her biri bakımından incelendiğinde; yöneticilerin vizyoner liderlik alanında ($x=2,97$) ile en yüksek ortalamayı; dijital çağ öğrenme kültürü alanında ise ($x=2,89$) ile en düşük ortalamayı gösterdikleri belirlenmiştir. Bu sonuca göre personeller, yöneticilerini vizyoner liderlik alanında diğer alanlara göre daha yeterli, dijital çağ öğrenme kültürü alanında ise diğer alanlara göre daha yetersiz görmektedirler.

Araştırmada yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine dair görüşleri ile teknolojik liderlik yeterliklerinin kendi yöneticilerinde bulunma düzeylerine dair personel algıları tespit edildikten sonra, personellerin yöneticilerine yönelik algıları ile yöneticilerin kendilerine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı belirlenmek istenmiştir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Yöneticilerin Teknolojik Liderlik Yeterlikleri Hakkındaki Yönetici ve Personel Görüşlerine Ait Ortalamalar ve t Testi Sonuçları

Teknolojik Liderlik Yeterlikleri	Görevi	N	x	ss	
Vizyoner Liderlik	Yönetici	56	3,25	0,71	
	Personel	476	2,97	0,91	
Dijital Çağ Öğrenme Kültürü	Yönetici	56	3,21	0,70	
	Personel	476	2,89	0,95	
Profesyonel Uygulamada Mükemmellik	Yönetici	56	3,17	0,68	
	Personel	476	2,93	0,92	
Sistematik Gelişim	Yönetici	56	3,17	0,72	
	Personel	476	2,91	0,94	
Dijital Vatandaşlık	Yönetici	56	3,14	0,76	
	Personel	476	2,91	0,96	
Toplam	Yönetici	56	3,19	0,72	
	Personel	476	2,92	0,93	
Görev türü	Kişi sayısı	X	ss	f	p
Yönetici	56	3,19	0,72		
Personel	476	2,92	0,93	16,40	0,00

Tablo 7’de yöneticilerin teknolojik liderlik yeterlikleri hakkında yönetici ve personel görüşlerine ait ortalamalar ve t testi sonuçları görülmektedir. Tablo incelendiğinde, yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine ilişkin kendi algılarının personellerin yöneticilerine dair algılarına göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu (yönetici $x=3,19$; personel $x=2,92$), yöneticilerin teknolojik liderlik standart alanların tamamında kendilerini personellerine göre daha yeterli gördükleri sonucuna ulaşmıştır.

İkinci alt problem doğrultusunda, görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyet değişkenleri bakımından kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerinin değişip değişmediğine dair araştırma yapılmış, bu kapsamda sırasıyla öncelikle yöneticilerin görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyetlerine göre, devamında ise personellerin mesleki kıdem ve cinsiyetlerine göre yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine dair elde edilen bulgular verilmiştir.

- Yöneticilerin görev türlerine göre kendi teknolojik liderlik yeterliklerine yönelik elde edilen sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Yöneticilerin Görev Türlerine Göre Teknolojik Liderlik Yeterliklerine Dair Ortalamalar ve ANOVA Test Sonuçları

Görev türü	n	X	ss		
Mülki İdare Amiri	21	2,99	0,44		
İl Müdürü / Başkanı	21	3,27	0,51		
Bölge Müdürü	14	3,37	0,43		
Toplam	56	3,21	0,46		
ANOVA Test Sonuçları					
Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	P
Gruplar arası	978,52	2	489,26		
Gruplar içi	7728,83	53	145,83	3,35	0,04
Toplam	8707,36	55			
Tukey HSD Sonuçları					
Ortalama farkı					
I	J	(I-J)	ss	p	
Mülki İdare Amiri	İl Müdürü/Başkanı	-0,28	0,14	0,13	
	Bölge Müdürü	-0,38	0,16	0,05	
İl Müdürü/Başkanı	Mülki İdare Amiri	0,28	0,14	0,13	
	Bölge Müdürü	-0,10	0,16	0,79	
Bölge Müdürü	Mülki İdare Amiri	0,38	0,16	0,05	
	İl Müdürü/Başkanı	0,10	0,16	0,79	

Tablo 8’de kamu yöneticilerinin görev türlerine göre teknolojik liderlik yeterliklerine ait ortalamalar ve ANOVA sonuçları görülmektedir. Tabloya göre yöneticilerin görev türleri ile teknolojik liderlik yeterlikleri arasında anlamlı farklılığın olduğu gözükmemektedir ($F=3,35; p<,05$). Farklılığın hangi alt gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla Tukey testi uygulanmıştır. Tabloya göre bölge müdürleri, mülki idare amirlerine nazaran teknolojik liderlik yeterlikleri bakımından kendilerini daha yeterli görmektedirler. Yöneticilerin teknolojik liderlik alt başlıklarına ilişkin yeterliklerinin yöneticinin görev türü değişkeni açısından farklılık gösterip göstermeyeceği tek yönlü varyans testi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Yöneticilerin Görev Türü Değişkenine Göre Teknolojik Liderlik Standartlarına Yönelik Varyans Analizi ve Tukey HSD Testi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Vizyoner Liderlik	Gruplar arası	17,101	2	8,551	1,667	0,199
	Gruplar içi	271,881	53	5,13		
	Toplam	288,982	55			
Dijital Çağ Öğrenme Kültürü	Gruplar arası	27,429	2	13,714	1,312	0,278
	Gruplar içi	554	53	10,453		
	Toplam	581,429	55			
Profesyonel Uygulamada Mükemmellik	Gruplar arası	28,881	2	14,44	1,943	0,153
	Gruplar içi	393,976	53	7,434		
	Toplam	422,857	55			
Sistematik Gelişim	Gruplar arası	60,024	2	30,012	3,002	0,058
	Gruplar içi	529,905	53	9,998		
	Toplam	589,929	55			
Dijital Vatandaşlık	Gruplar arası	81,673	2	40,836	4,787	0,012
	Gruplar içi	452,167	53	8,531		
	Toplam	533,839	55			
Tukey HSD Test Sonuçları						
	I	J	Ortal ama farkı(I-J)	ss	p	
Dijital Vatandaşlık	Mülki İdare Amiri	İl Müdürü/Başkanı	-2,38	0,90	0,03	
		Bölge Müdürü	-2,64	1,01	0,03	
	İl Müdürü/Başkanı	Mülki İdare Amiri	2,38	0,90	0,03	
		Bölge Müdürü	-0,26	1,01	0,96	
	Bölge Müdürü	Mülki İdare Amiri	2,64	1,01	0,03	
		İl Müdürü/Başkanı	0,26	1,01	0,96	

Tablo 9’da görev türüne bağlı olarak teknolojik liderlik yeterliklerinden dijital vatandaşlık standardında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir ($p<,05$). Meydana gelen bu farklılıkların hangi grup ya da grupların arasında olduğunu anlayabilmek için Tukey testi yapılmıştır. Ulaşılan bulgulardan, bölge müdürleri ile il müdürü/başkanlarının dijital vatandaşlık algılarının mülki idare amirlerine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

- Yöneticilerin mesleki kıdem durumlarına göre teknolojik liderlik yeterliklerine dair ulaşılan sonuçlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Yöneticilerin Mesleki Kıdem Durumuna Göre Teknolojik Liderlik Yeterliklerine Dair Ortalamalar ve ANOVA Test Sonuçları

Görev türü	n	X	ss		
1-5 yıl	3	3,46	0,37		
6-10 yıl	11	2,85	0,48		
11-15 yıl	14	3,24	0,45		
16-20 yıl	5	3,07	0,49		
21 yıl ve üstü	23	3,31	0,47		
Toplam	56	3,19	0,45		
ANOVA Test Sonuçları					
Varyansın kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Gruplar arası	1300,79	4	325,20		
Gruplar içi	7406,57	51	145,23	2,24	0,08
Toplam	8707,36	55			

Tablo 10’da kamu yöneticilerinin mesleki kıdem değişkenlerine göre teknolojik liderlik yeterliklerine ait ortalamalar ve ANOVA sonuçları görülmekte olup, bu değişken yönünden yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine dair en yüksek ortalamanın ($x=3,46$) 1-5 yıllık kıdemdekilere, en düşük ortalamanın ($x=2,85$) ise 6-10 yıllık kıdemdekilere ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tabloya göre yöneticilerin mesleki kıdem durumları ile teknolojik liderlik yeterlikleri arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır ($F=2,24$; $p>,05$). Başka bir ifadeyle, kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlikleri mesleki kıdemlerine göre değişiklik göstermemektedir.

- Yöneticilerin cinsiyetlerine göre teknolojik liderlik yeterliklerine yönelik sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Yöneticilerin Cinsiyetlerine Göre Teknolojik Liderlik Yeterliklerine Ait Ortalamalar ve t Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	X	ss
Erkek	51	3,19	0,49
Kadın	5	3,17	0,44
Toplam	56	3,18	0,47
Teknolojik Liderlik Yeterlikleri		F	p
Vizyoner Liderlik		0,18	0,67
Dijital Çağ Öğrenme Kültürü		0,05	0,82
Profesyonel Uygulamada Mükemmellik		0,15	0,70
Sistematik Gelişim		0,35	0,55
Dijital Vatandaşlık		0,46	0,50

Tablo 11’de yöneticilerin cinsiyetlerine göre teknolojik liderlik yeterlikleri görülmektedir. Tablodan, erkek ($x=3,19$) ve kadın ($x=3,17$) kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine ilişkin ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu, yöneticilerin cinsiyetlerine göre teknolojik liderlik yeterliklerinde anlamlı farklılık bulunmadığı ($p>,05$) sonucuna ulaşılmıştır. Buradan elde edilen verilerle, cinsiyetlerine bakılmaksızın yöneticilerin benzer teknolojik liderlik özelliklerine sahip oldukları, yani yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerinin cinsiyete göre değişmediği sonucuna ulaşılmaktadır.

- Personellerin mesleki kıdemlerine göre yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlik durumlarının personel gözünden değerlendirilmesine yönelik sonuçlar Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Mesleki Kıdem Değişkeni Yönünden Yöneticilerin Teknolojik Liderlik Yeterliklerine Dair Personel Görüşlerine Ait Ortalamalar ve ANOVA Test Sonuçları

Mesleki kıdem	n	X	ss			
1-5 yıl	102	2,82	0,84			
6-10 yıl	108	2,69	0,76			
11-15 yıl	56	3,03	0,75			
16-20 yıl	58	3,22	0,69			
21 yıl ve üstü	152	2,99	0,77			
Toplam	476	2,95	0,76			
ANOVA Test Sonuçları						
Varyansın kaynağı	KO	sd	KT	F	p	
Gruplar arası	8876,57	4	2219,14			
Gruplar içi	189575,75	471	402,50	5,51	0,00	
Toplam	198452,32	475				
Tukey HSD Test Sonuçları						
I	J	Ortalamalar farkı (I-J)	ss	p		
1-5 yıl	6-10 yıl	0,12	0,11	0,76		
	11-15 yıl	-0,21	0,13	0,47		
	16-20 yıl	-0,40	0,13	0,01		
	21 yıl ve üzeri	-0,17	0,1	0,43		
6-10 yıl	1-5 yıl	-0,12	0,11	0,76		
	11-15 yıl	-0,34	0,13	0,06		
	16-20 yıl	-0,52	0,13	0,00		
	21 yıl ve üstü	-0,29	0,1	0,02		
11-15 yıl	1-5 yıl	0,21	0,13	0,47		
	6-10 yıl	0,34	0,13	0,06		
	16-20 yıl	-0,18	0,15	0,69		
	21 yıl ve üstü	0,04	0,12	0,99		
16-20 yıl	1-5 yıl	0,40	0,13	0,01		
	6-10 yıl	0,52	0,13	0,00		
	11-15 yıl	0,19	0,14	0,69		
	21 yıl ve üstü	0,23	0,12	0,30		
21 yıl ve üstü	1-5 yıl	0,17	0,10	0,43		
	6-10 yıl	0,29	0,10	0,02		
	11-15 yıl	-0,04	0,12	0,99		
	16-20 yıl	-0,23	0,12	0,30		

Tablo 12’de personellerin mesleki kıdemlerine göre yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine yönelik görüşlerinin ortalaması ve ANOVA test sonuçları görülmektedir. Tablo incelendiğinde yöneticilerin teknolojik liderlik yeterlikleri hakkında 16-20 yıllık mesleki kıdeme sahip personellerin görüşlerinin ortalamasının ($x=3,22$) en yüksek, 6-10 yıllık kıdemdeki personellerin görüşlerinin ortalamasının ise ($x=2,69$) en düşük veriye sahip olduğu gözükmektedir. Yöneticilerin teknolojik liderlik yeterlikleri hakkındaki personel görüşlerinin mesleki kıdemlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin tespiti için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları personellerin mesleki kıdemlerine göre gruplandırıldıklarında, yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine ilişkin algılarının mesleki kıdem sınıflarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı dikkat çekmektedir ($F=5,51 / p<,05$). Ortaya çıkan bu farklılığın hangi grup ya da grupların arasında olduğunu belirleyebilmek için Tukey testi uygulanmıştır. Tukey testi verileri incelendiğinde mesleki kıdemi 16 yıl ve üzeri olan personellerin kendi yöneticilerine yönelik teknolojik liderlik algılarının 10 yıldan az mesleki kıdeme sahip personellerin algılarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda kamu görevinde yeni olan personellerin, yöneticilerinin teknolojik liderlik becerilerini yeterli bulmadığı görülmektedir.

- Personellerin cinsiyetlerine göre yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlik durumlarının personel gözünden değerlendirilmesine yönelik elde edilen sonuçlar Tablo 13’de sunulmuştur.

Tablo 13. Cinsiyet Değişkeni Yönünden Yöneticilerin Teknolojik Liderlik Yeterliklerine Dair Personel Görüşlerine Ait Ortalamalar ve t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	X	ss
Personel	Erkek	336	2,97	0,79
	Kadın	140	2,79	0,75
	Toplam	476	2,88	0,77

t Testi Sonuçları		F	p
Teknolojik Liderlik Yeterlikleri			
Vizyoner Liderlik		0,66	0,19
Dijital Çağ Öğrenme Kültürü		0,22	0,38
Profesyonel Uygulamada Mükemmellik		0,91	0,17
Sistemik Gelişim		0,08	0,21
Dijital Vatandaşlık		0,04	0,25

Tablo 13’de personellerin cinsiyetlerine göre yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine yönelik personel algılarına ait ortalamalar ve t testi sonuçları verilmiştir. Tablo incelendiğinde, ortalamaları birbirine yakın olmakla birlikte yöneticilerinin teknolojik liderlik davranışlarına dair erkek personellerin algılarının ($x=2,97$), kadın personellerin algılarına ($x=2,79$) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu, personellerin cinsiyetlerine göre yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine dair algılarında farklılık bulunmadığı ($p>,05$) görülmektedir. Buradan elde edilen verilerle, personellerin cinsiyetlerinin kendi yöneticilerinin teknolojik liderlik standartları hakkındaki algılarını etkilemediği sonucuna varılmaktadır.

4. Tartışma

Kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerinin ne düzeyde olduğunu ölçebilmek ve görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyet durumlarına göre bu yeterliklerin değişip değişmediğini görebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada, vizyoner liderlik, dijital çağ öğrenme kültürü, profesyonel uygulamada mükemmellik, sistemik gelişim ve dijital vatandaşlık olmak üzere beş standartta belirlenen teknolojik liderlik yeterliklerini yöneticilerin çoğu zaman gösterdikleri belirlenmiş, ayrıca en yüksek oranda vizyoner liderlik yeterliklerine sahip oldukları görülmüştür. Bu durumu vizyoner liderliğin doğasıyla açıklamanın mümkün olduğu düşünülmektedir. Vizyoner lider, örgütteki kurumsal dönüşümü sağlayarak mükemmelliği arttıran ve teknolojinin örgütle birleşmesi için çaba harcayan kişi olarak tanımlanmaktadır (ISTE, 2009). Bu kapsamda, teknolojik ilerlemenin başarılı olabilmesi için teknolojinin örgütle bütünleştirilmesi gerekliliği ve önceliği ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu düşünce çalışmadaki puan ortalamalarının vizyoner liderlik lehine yüksekliğini açıklamaktadır. Nitekim yapılan diğer çalışmalarda da araştırma bulgularına benzer şekilde yönetici konumunda olan bireylerde vizyoner liderlik becerisinin diğer standartlara nazaran daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Anderson ve Dexter, 2005: 74; Bülbül ve Çuhadar, 2012: 487-488; Can, 2008; Eren ve Kurt, 2011: 236).

Araştırmada kurumlarda görev yapan personellerin, kendi yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine sahip olduklarını ve kendilerinden beklenen teknolojik liderlik davranışlarını genellikle yöneticilerinin gösterdiklerini belirttikleri görülmektedir. Teknolojik liderlik yeteneğinde en önemli hususlardan biri, yönetici konumunda olan kişilerin davranışlarını düzenleyerek, bunu personellerine aktarabilmesi, onları kurum amacı doğrultusunda yönlendirebilmesidir. Bir başka deyişle, personelin teknolojiye yönelik duyu ve düşüncelerine itibar edilmesi, eylemlerinin anlaşılması ve bu eylemlerine izin verilmesi yönünde desteklenmeleri ve bunun personele hissettirilebilmesi önemlidir (Polat vd., 2020: 217). Bu durumun gerçekleşebilmesi ise tabii ki liderlerin teknolojiyi kullanım düzeyleri ve becerileri ile doğrudan ilişkilidir.

Teknolojik liderlik yeterlikleri konusunda yöneticilerin kendi düşünceleri ile personellerin yöneticilerine dair algıları karşılaştırıldığında, kamu yöneticilerinin kendilerini teknolojik liderlik yeterlikleri açısından, personellerinin görüşlerinden farklı olarak anlamlı derecede daha yeterli algıladıkları araştırmanın bir diğer bulgusudur. Liderlik yeteneğinde önemli olan kavramlardan biri de

özgüven olarak ele alınabilir. Nitekim kendi yapacaklarının doğru bir süzgeçten geçirilmesi, olumlu ve olumsuz özelliklerin bir arada ele alınması ve eksikliklerin tamamlanması ve bunlarla yönetimin sağlanması önemlidir. Bu durum da liderin kendi yapabildiklerini değerlendirerek, kendisini teknolojik liderlik konusunda daha yetkin algılamasıyla yakından ilişkilidir (Dülger, 2020: 4-8). İfade edilenler bir bütün olarak ele alındığında lider pozisyonunda bulunan yöneticilerin, kendilerinin teknolojik liderlik yeterliklerini daha objektif olarak gördükleri ve bunun da sonuca yansıdığı düşünülmektedir.

Kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerinin, yöneticilerin görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyetlerine göre farklılaşp farklılaşmadığına dair araştırma sonucunda, yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerinin görev türüne göre farklılaştığı, ancak mesleki kıdem ve cinsiyete göre ise farklılaşmadığı belirlenmiştir. Görev türünde farklılık, mülki idare amirlerine nazaran bölge müdürleri ile il müdürü/başkanları lehine olurken, teknolojik liderlik standartlarından özellikle dijital vatandaşlık alanında bölge müdürleri ile il müdürü/başkanlarının algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Ülkemiz idari sisteminde mülki idare amirleri bir toplumdaki kurumsal yapının şekillenmesinde, toplumdaki yönetimin ve toplumsal düzenin sağlanmasında anahtar konuma sahiptir. Bununla birlikte gerçekleştirilmekle yükümlü oldukları görev ve sorumluluklarının birden çok ve değişik alanlarda olmasından dolayı sahip oldukları rollerinin, işlerin düzenlenebilmesi ve yürütülebilmesi açısından farklı bireylere devrini gerektirmektedir. Bu noktada her ne kadar mülki idare amirlerinin kendilerinin teknolojik yeterlikleri üst düzeyde olsa da, rollerinin devri nedeniyle özellikle kurumsal çalışmalarda liderlik yeterlikleri açısından daha geri planda kalmasına yol açabilmekte (Özkan, 2008) ve sonuç olarak il müdürü/başkanları ile bölge müdürleri lehine anlamlı farklılık ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada son olarak, yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerinin, personellerin mesleki kıdem ve cinsiyetlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelendiğinde, yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerinin personellerin mesleki kıdemlerine göre farklılaştığı, ancak cinsiyete göre farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmada mesleki kıdemleri 1-5 yıl olan personellerin, teknolojik liderlik standartlarında yöneticilerini yeterli görmedikleri belirlenmiştir. Meslek hayatında 1-5 yıl, işe yeni başlamayı ifade ettiği gibi, bir diğer anlamıyla kuşak farklılığını da ifade etmektedir. Meslek hayatının 1-5 yılı, Y kuşağı olarak ifade edilen teknolojiye bağımlılık derecesinde kullanan, sabırsız bir kişilik özelliği sunan, henüz göreve başlamış yaşı genç olan bir kuşağı simgelemektedir. Teknolojiye olan bağımlılık derecesindeki ilgileri onların yöneticileri konumunda olan ve X kuşağında olup teknolojiyi sadece işi gereği kullanan kişileri yetersiz olarak algılamalarına neden olmaktadır (Kelgökmen İlic ve Yalçın, 2017: 156). Sonuç olarak mesleki kıdemi 1-5 yıl olan kişiler, yöneticilerini diğer mesleki kıdemde olan meslektaşlarına karşı daha yetersiz olarak görebilmektedir. Benzer çalışmalardan Baş (2012: 93-103) yapmış olduğu araştırmada personelin, mesleki kıdemine göre yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerine yönelik görüşlerinin farklılaştığını ortaya koyarken, Cantürk ve Aksu (2017: 33) personelin mesleki kıdeminin yöneticilerin teknolojik liderlik davranışlarında anlamlı farklılık ortaya çıkarmadığını saptamıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Kamu yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerinin seviyesini hem yönetici hem de personel algılarına göre ölçebilmek ve ayrıca görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyet gibi değişkenler bakımından yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerinin farklılaşp farklılaşmadığını belirleyebilmek amacıyla yapılan bu araştırmada, yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerini çoğu zaman gösterdikleri, yine kurumlarda görev yapan personellerin bakış açısıyla yöneticilerinin kendilerinden beklenen teknolojik liderlik yeterliklerine büyük oranda sahip olduklarını belirttikleri tespit edilmiştir. Ancak teknolojik liderlik yeterlikleri konusundaki yönetici ve personel algıları karşılaştırıldığında yöneticilerin kendi algılarının personellerinkine göre daha yüksek olduğu, yani yöneticilerin kendilerini daha yeterli bulduğu saptanmıştır.

Görev türü, mesleki kıdem ve cinsiyet değişkenleri bakımından teknolojik liderlik yeterliklerinin farklılaşp farklılaşmadığı incelendiğinde, yöneticilerin görev türüne göre teknolojik liderlik yeterliklerinin farklılaştığı, ancak mesleki kıdemlerine ve cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı

ortaya konmuştur. Diğer taraftan personellerin mesleki kıdemine göre yöneticileri hakkındaki teknolojik liderlik yeterlik algılarının farklılaştığı, cinsiyetlerine göre ise farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara dayanılarak aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür.

- Araştırma evreninin dışında tutulan özel ve özerk bütçeli kuruluşlar, mesleki kuruluşlar, mahalli idareler ile askeri, adli ve kolluk birimleri de dâhil edilerek, araştırma il kapsamında, birden fazla ilde ya da Türkiye genelinde uygulanmak suretiyle genişletilebilir ve daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilir.
- Yöneticilerin aldıkları eğitimler ve mezun oldukları bölümler incelenmek suretiyle görev türü açısından yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerinde ortaya çıkan anlamlı farklılığın nedenleri arasında mezun olunan alanların etkisinin olup olmadığı araştırılabilir.
- Yöneticilerin kendi teknolojik liderlik yeterlik görüşleri ile personellerin yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterliklerine yönelik görüşleri arasında ortaya çıkan farklılığın sebepleri araştırılabilir.
- Yönetici algıları ve personel görüşlerine göre yöneticilerin teknolojik liderlik yeterliklerinde tespit edilen noksanlıkların giderilmesine yönelik kamu kurumlarınca eğitim programları düzenlenebilir ve yöneticilerin yeterliklerinin geliştirilmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- Akın, U. (2019).” Liderlik” (Ed. Necati Cemaloğlu ve Murat Özdemir), Eğitim Yönetimi, ss.131-158, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Anderson, R.E. & Dexter, S. (2005). School Technology Leadership: An Empirical Investigation of Prevalence and Effect, Educational Administration Quarterly, 41(1), 49-82.
- Bai, H., Dong, C., Ertmer, P.A., Khalil, M., Park, S.H. & Wang, L. (2002). “Technology Leadership: Shaping Administrators' Knowledge and Skills Through an Online Professional Development Course”, (Eds. D. Willis, J. Price & N. Davis), Proceedings of ISTE 2002-Society for Information Technology and Teacher Education International Conference, ss. 482-486, Nashville, Association for the Advancement of Computing in Education (AACE), Tennessee, USA.
- Balcı, A. (2010a). Açıklamalı Eğitim Yönetimi Terimleri Sözlüğü, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Balcı, A. (2010b). Sosyal Bilimlerde Araştırma (8.Basım), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Baş, E. D. (2012). “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine Okul İklimi Arasındaki İlişki”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Bülbül, T. ve Çuhadar, C. (2012). Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Öz-Yeterlik Algıları ile Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yönelik Kabulleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(23), 474-499.
- Can, T. (2008). “İlköğretim Okulları Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Yeterlikleri: Ankara İli Etimesgut İlçesi Örneği”, 8. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı, 6-8 Mayıs 2008, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Cantürk, G. ve Aksu, T. (2017). Okul Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Davranışları, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 6(4), 21-38.
- Chang, I. H. (2012). The Effect of Principals' Technological Leadership on Teachers' Technological Literacy and Teaching Effectiveness in Taiwanese Elementary Schools, Educational Technology & Society, 15(2), 328-340.

Çalık, T., Çoban, Ö. & Özdemir, N. (2019) Okul Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Öz Yeterlikleri ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 52(1), 83-106.

Dülğar, M. (2020). “Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Öz-Yeterlilikleri Üzerine Bir Çalışma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Eren, E. (1993). Yönetim Psikolojisi (4. Basım), Üniversite Kitabevi, İstanbul.

Eren, E. & Kurt, A. (2011). İlköğretim Okul Müdürlerinin Teknoloji Liderliği Davranışları, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 219-238.

Gregory, K. L. (2015). “Elementary Principals' Perceptions of Visionary Leadership, Self-efficacy and Professional Development in Technology”, Doktora Tezi, Bowie State University, Maryland, USA.

Hacıfazlıoğlu, Ö., Karadeniz, Ş. & Dalgıç, G. (2010). Eğitim Yöneticileri Teknoloji Liderliği Standartlarına İlişkin Öğretmen Yönetici ve Denetmenlerin Görüşleri, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 16(4), 537-577.

Hacıfazlıoğlu, Ö., Karadeniz, Ş. & Dalgıç, G. (2011). Eğitim Yöneticileri Teknoloji Liderliği Öz-Yeterlik Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 17(2), 145-166.

Hamzah, M. I. M., Nordin, N., Jusoff, K., Karim, R. A. & Yusof, Y. (2010). A Quantitative Analysis of Malaysian Secondary School Technology Leadership, Management Science and Engineering, 4(2), 124–130.

ISTE. (2009). ISTE Standarts for Administrators. <http://convalsd.net/wp-content/uploads/2019/02/ISTE-Standards-for-Administrators-Permitted-Educational-Use.pdf> ve <https://www.iste.org/standards/for-education-leaders> (Son Erişim Tarihi: 11.09.2021)

Karasu, K. (2001). Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi 11, Ankara.

Kelgökmen İlic, D. ve Yalçın, B. (2017). Y Jenerasyonunun Farklılaşan İş Değerleri ve Liderlik Algılamaları, Journal of Yasar University, 12(46), 136-160.

Koçel, T. (2011). İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul.

Naktiyok, A. (2006). E-Liderlik: E-Liderlik Özelliklerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 7(1), 19-40.

Özkan, A. (2008). “Mülki İdare Amirlerinin Liderlik Davranışlarının Eğitim Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Polat, E., Yahşi, M. & Hopcan, S. (2020). Technology Leadership in Educational Organizations: A Systematic Analysis, Öğretim Teknolojisi ve Hayat Boyu Öğrenme Dergisi, 1(2), 203-220.

Sabuncuoğlu, Z. & Tüz, M. (2001). Örgütsel Psikoloji, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Sezer, B. ve Deryakulu, D. (2012). İlköğretim Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Rollerine İlişkin Yeterlikleri, Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 2(2), 74-92.

Şimşek, M. Ş. & Akın, H. B. (2003). Teknoloji Yönetimi ve Örgütsel Değişim, Çizgi Kitabevi, Konya.

T.C. Erzurum Valiliği (2017). www.erkurum.gov.tr/il-planlama-ve-koordinasyon-mudurlugu-erkurum-ili-yoneticisi-tablosu ve www.erkurum.gov.tr/il-planlama-ve-koordinasyon-mudurlugu-erkurum-kamu-personeli-tablosu (Erişim Tarihi: 30.01.2017)

Wang, C. (2010). Technology Leadership Among School Principals: A Technology-Coordinator's Perspective, Asian Social Science, 6(1), 51-54.

Naci Aktaş, Fatih Karcioğlu
Kamu Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Yeterlikleri

Vol: 5 Issue: 1
Winter 2022

Watts, C. D. (2009). “Technology Leadership, School Climate and Technology Integration: A Correlation Study in K-12 Public”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Alabama, Tuscaloosa, Alabama, USA.

Weber, M. J. (2006). “A Study of Computer Technology Use and Technology Leadership of Texas Elementary Public School Principals”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of North Texas, Texas, USA

THE RELATIONSHIP BETWEEN LABOR MARKET INDICATORS AND QUALITY OF LIFE: CANONICAL CORRELATION ANALYSIS FOR THE OECD COUNTRIES

Esin Cumhuri YALÇIN¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 10.12.2021 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 09.01.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Info: Research Article

Atf / Cite: Yalçın, E. C. (2022). The relationship between labor market indicators and quality of life: Canonical correlation analysis for the OECD countries, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 5(1), 17-28

Abstract

The study aims to measure the relationship between labor market indicators and quality of life. 35 OECD countries were selected as a sample and the data set for the year 2018 was studied. The relevant data set was obtained from the sub-variables of the Better Life Index included in the OECD statistics. The hypothesis that is the subject of the research has been tested by Canonical Correlation Analysis. The labor market canonical variable was measured on the basis of labor market indicators of employment rate, personal earning, long-term unemployment rate and labor market insecurity variables. The canonical variable of quality of life is formed by the variables life expectancy, self-reported health and life satisfaction. As a result of the study, according to the 2018 Better Life Index data in OECD member countries; the variable that contributes the most to obtaining the labor market canonical variable is personal earning also, there is a negative correlation between labor market and labor market insecurity and long-term unemployment rate, and a positive correlation between labor market and employment rate and personal earnings. It was determined that the life satisfaction variable contributed the most in obtaining the canonical variable of quality of life also, there is a positive correlation between quality of life and life expectancy, self-reported health and life satisfaction. A strong positive correlation between the labor market and quality of life canonical variables is among the findings.

Keywords: Job, Labor market, Quality of life, Canonical correlation analysis.

JEL Codes: E24, I31, C38.

¹ Dr., Kirklareli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, esincumhur.yalcin@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0457-4971.

1. Introduction

Today, improving quality of life has become the life goal of individuals, and quality of life is one of the most discussed concepts in social science literature. In this context, the question most asked by scientists can be considered to be “what are the dynamics that affect the quality of life”. Scientists from different disciplines have given different answers to this question. For example, psychologists have studied the impact of well-being, hedonic or economic pleasures on the quality of life, while economists have tried to understand the impact of issues such as income, health and education on quality of life. The field of marketing focuses on the relationship between quality of life and consumption, while the field of public administration studies the impact of services provided in the public sphere on quality of life. The current research focuses on the relationship between the dynamics of working life and the quality of life, which is considered to be a macro reflection of the concept of “work”, which is the dream of every person in modern society.

Working life is defined as an area where individuals have been preparing for many years, receiving education, earning income, socializing, being a member of society and expressing themselves. In this aspect, working life can be considered as a “path” that every individual goes through. In addition, working life is assessed as related to the quality of life of an individual in terms of income generation, inclusion in the social security system, use of health services and establishment of social relations. From this point of view, it is thought that there is a definite link between the labor market and quality of life. As a matter of fact, it is believed that dynamics such as employment rate and job-related earnings, which are indicators of the labor market, act in connection with dynamics such as life expectancy at birth and life satisfaction, which are indicators of quality of life. On the other hand, a similar link can be established in the opposite direction for long-term unemployment and insecurity in the labor market, which are also indicators of the labor market.

In this context, the current research aims to examine the relationship between current OECD data, labor market indicators and quality of life using canonical correlation analysis. As a matter of fact, the research has a significant difference in terms of Turkish social sciences literature in by using this technique. In the first part of the study, the concepts of labor market and quality of life were included, and in the second part, the correlation between labor market and quality of life was discussed. In the third section, details about the study method are given, and in the last section, the study results are evaluated.

2. Conceptual Framework

The aim of this study is to examine the relationship between labor market and quality of life. Therefore, first of all, the concepts of the labor market and its indicators, quality of life will be studied. The related variables were constructed based on the sub-indicators of the OECD Better Life Index.

2.1. Labor Market and Indicators

The concept of the labor market is characterized as a market in which the supply of labor is exchanged for labor demand. The laws of supply and demand apply in this market. In this context, the labor market is expressed as an environment where the supply and demand of labor are met, where the wage and working conditions that are the price of labor are determined (Gündoğan and Biçerli, 2013: 4). Labor markets have significant effects on the individual, society and the economy. The dynamics of the labor market is measured by the OECD through the employment rate, job-related earnings, labor market insecurity and long-term unemployment.

Employment is defined as the inclusion of individuals providing their labor with their free will in order to meet their needs, the needs of their dependents and increase their welfare level, together the

natural resources and capital factors, in the production process and paid in return for the value they provide in production. The employment rate is measured as a percentage (%) per unit and shows how much of the population in a country is employed in the labor market (Başol & Yalçın, 2020:888). The employment rate is one of the important indicators of labor markets and is calculated by the ratio of individuals employed in a particular period in a country to the active population (Employment Rate = $\text{Employed} / \text{Active Population} * 100$) (Işığışok, 2011: 22). The increase in this rate is an indicator that individuals in the country are involved in working life at a higher rate, and the employment rate in general is higher in developed countries.

The work-related earnings variable is measured in US dollars (\$) per unit and shows the average income of individuals in the country only from the employment they are involved in. An increase in this value indicates that the income obtained due to work, that is, income itself, has increased (Korkmaz, 2021: 27-29). The primary reason why employees expect financial gain in return for their work is due to the fact that wages are an important tool in meeting the physiological needs necessary to continue their lives. Along with globalization, the expectations of individuals have also increased, and the expectation of material gain has also increased (Sağır, 2016: 421). As a matter of fact, the work that individuals undertake and the profits they earn from this work also increase well-being (Akar, 2014: 6).

In this context, the employment rate and work-related earnings variables represent positive indicators of the labor market. Accordingly, an increase in the employment rate and work-related earnings in a country indicates that the positive labor market indicators in the country have improved, which can create income for employees, and the volume of the labor market has increased.

Labor market insecurity is defined as the expected loss of earnings, measured as a percentage of previous earnings related to unemployment, and is measured in percent (%). This loss is the rate that varies depending on the risk of becoming unemployed, the duration of unemployment and the state's financial support for the unemployed in the face of these losses (<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BLI>). The increase in this rate indicates that the risk of unemployment in the country is high and the social protection facilities provided are insufficient (Ataştöken & Yalçın, 2020: 207).

The unemployment rate gives the proportion of the workforce who do not have a job in the workforce but are seeking employment. In measuring unemployment in the total labor force, the number of unemployed and those who are not included in the labor force is used. The ratio is calculated by using the formula "unemployed / labor force * 100" (Işığışok, 2011: 32). The unemployed in the countries are evaluated in two separate forms in terms of duration. First of all, unemployment is considered as short-term less than 12 months and long-term. As a matter of fact, the OECD shows unemployment statistics with long-term unemployment in terms of labor market indicators. The long-term unemployment rate is the proportion of the workforce that has not had a job in the workforce for more than 12 months but is seeking employment, and is measured as a percentage (%). An increase in the unemployment rate, which is considered an indicator of macroeconomic stability, means that the number of available jobs is decreasing and the employment opportunities and the economy are decreasing, while a decrease in the unemployment rate means an expansion in the economy (Işığışok, 2011: 33). Especially in times of crisis, the continuity of unemployment and the possibility of moving from employment to unemployment increases (Güneş, 2019: 335).

Labor market insecurity and unemployment rate variables represent negative indicators of the labor market. Accordingly, an increase the level of labor markets insecurity in a country and the increase in the unemployment rate indicate that the negative labor market indicators in the country are increasing.

2.2. Quality of Life

Quality of life is a multidisciplinary concept that has a fairly wide scope, ranging from sociology to health sciences, and is considered by many different disciplines. According to the World Health Organization, quality of life is “the ability of individuals to determine their own position in relation to their goals, expectations and concerns in the socio-cultural environment in which they live. Quality of life is also defined as a highly complex process that is directly related physical and mental state, social relationships, personal beliefs and state of freedom.” (WHO, 1997: 3). Quality of Life is defined by Shin and Johnson (1978: 478); as “a universal evaluation of the quality of life according to the criteria chosen by the person”; while Pavot and Diener (1993: 102) describe quality of life as “the subjective and cognitive judgments that individuals reach by comparing the criteria they want to achieve in life and the outputs they have achieved”. The United Nations (1997: 61) defines quality of life as “human well-being measured by social indicators rather than quantitative income and production”.

It is seen that different variables are used in the literature to measure quality of life. For example, some authors consider quality of life with the indicators of life satisfaction, educational status, and health (Cambell et al., 1976: 267); others consider indicators such as income, life satisfaction, occupation and health (Tüzün and Eker, 2003: 5-6); Walker and van der Maesen, 2004: 29-30; Aydnmer Boylu and Paçacıoğlu, 2016: 138); while others consider the indicators of economic situation, ecological and physical environment, health, social justice and quality of available public services (Sarı & Kındap, 2018: 44). In this study, the quality of life variable was measured with the sub-indicators defined by Başol & Çıtak (2020: 173) and Sevgi & Başol (2020:1550). Accordingly, life expectancy, self-reported health and life satisfaction used in the OECD Better Life Index were used to measure the quality of life variable (Başol & Çıtak, 2020: 173). Accordingly, life satisfaction shows the numerical response that individuals give to the question of how satisfied they are with their lives, ranging from 0 to 10 The decrease in this number indicates that the average life satisfaction in the country is decreasing, and the increase indicates that the life satisfaction in the country is increasing. The expected life expectancy at birth is measured in years. Finally, it is the state of self-reported health. This variable refers to the proportion of those with self-reported good health in a survey study conducted among individuals aged 15 and over. A decrease in this rate indicates a decrease in the rate of those with self-reported good health, whereas an increase indicates that the rate of those self-reporting as healthy has increased (Sevgi & Başol, 2020:1550).

In general, the lengthening of an individual’s life expectancy, an increase in the average level of life satisfaction, and an increase in the rate of feeling healthy indicate that an individual’s quality of life is improving.

2.3. Relationship Between Labor Market Indicators and and Quality of Life

When considered from both micro and macro perspectives, it can be said that there is a positive relationship between labor markets and quality of life (Yoshikane, 2010; Flavin, Pacek & Radcliff, 2010: 446; Bir, 2019). Accordingly, an increase in the employment rate and the level of job-related earnings in a country, and on the other hand, a decrease in the rate of long-term unemployment and labor market insecurity strengthen labor market indicators, which in turn has a positive effect on the quality of life in the country. According to the findings in literature, it is possible to state that there is a positive relationship between labor market indicators and quality of life. Accordingly, the following hypothesis was put forward in the present study.

H₁: There is a positive correlation between labor market indicators and quality of life.

3. Method

In this study, the direction and degree of the correlation between labor market indicators and quality of life in OECD countries were attempted to be revealed by utilizing canonical correlation analysis (CCA). In this section, the mathematical expression of CCA is given.

3.1. Canonical Correlation Analysis (CCA)

Canonical correlation analysis, first proposed by Hotelling (1936), is a multivariate statistical analysis method that analyzes the relationship between two sets of variables in which each set contains two or more variables (Thompson, 1984: 11). In CCA, it is not necessary that the number of variables in the data sets be equal. (Alpar, 2017: 757). When determining the relationship between two data sets, CCA uses canonical variables derived as a linear function of dependent and independent variables (Bektaş and Tekin, 2013: 320).

Assume that there are p variables in the first variable set and q variables in the second variable set, with p and q greater than 1. The new pairs of variables (U_i, V_j) consisting of linear combinations of variables, are called canonical variables. The process of obtaining canonical variables is as follows (Johnson and Wichern, 2002: 543-545):

The $(p \times 1)$ dimensional random vector X and the $(q \times 1)$ dimensional random vector Y represent the first and second groups, respectively. The correlation matrix of all variables consists of four parts: R_{XX} : correlation within X variables; R_{YY} : correlation within Y variables; R_{XY} : Correlation between X and Y variables and R_{YX} : Correlation between Y and X variables. The aim of CCA is to obtain a linear component of the variables of each cluster with maximum correlation and unit variance. Obtaining as many linear components as the smallest element variable set provides simple summary measures of a set of variables. Set

$$U = a'X$$

$$V = b'Y$$

for some pair of coefficient vectors a and b . The maximum canonical correlation r_1 finds a and b as follows:

$$r_1 = \max \text{Corr}(U, V) = \max \frac{a' R_{XY} b}{\sqrt{a' R_{XX} a} \sqrt{b' R_{YY} b}}$$

In order to obtain the canonical coefficients, the correlation coefficients between all variables are calculated first. In order to maximize the correlations between the U and V canonical variables, the correlation coefficient where the a and b coefficients are maximum is obtained. Before interpreting the findings obtained as a result of the analysis, it is necessary to test the statistical significance of the canonical correlation coefficients. Accordingly, the null hypotheses used are formed as follows.

$$H_0: r_1 = r_2 = \dots = r_i, \quad i = \text{the number of canonical correlations}$$

Wilks' Lambda, Pillai's Trace, Lawley Hotelling Trace, Roy's Largest Root and Barlett methods are the most commonly used methods for testing hypotheses.

Wilk' lambda statistic is

$$\Lambda_1 = \prod_{i=1}^k (1 - r_i^2)$$

and is a likelihood-ratio statistics. For small values of Λ_1 the null hypothesis is rejected. Pillai's trace for canonical correlation is

$$V^{(k)} = \sum_{i=1}^k r_i^2$$

and the Lawley-Hotelling Trace is

$$U^{(k)} = \sum_{i=1}^k \frac{r_i^2}{1 - r_i^2}$$

On the other hand Roy's Largest Root is $\theta = r_1^2$.

Before applying CCA, it should be tested whether certain assumptions are met. The first assumption is that multiple normality must be provided for sets of variables in data sets. Secondly, since the canonical correlation algorithm works by maximizing the linear relationship of the variables in the two data sets, the relationship between canonical pairs must be linear. In other words, there should be a linear relationship between the variables. Another assumption is that there are no extreme values depending on the normality in the data (Alpar, 2017:760). In the light of these assumptions, the multivariate normality and linearity of the variables in the two sets of variables were first investigated in the current study and whether there were deviating observations was determined.

4. Data and Findings

In accordance with the purpose of the current study, the 2018 Better Life Index for OECD countries was studied with the indicators. According to the BLI, the labor market indicators variable set consists of labor market insecurity, employment rate, long-term unemployment rate and personal earnings. As the dependent variable, life expectancy, self-reported health and life satisfaction variables define the quality of life variable set. Information on the variables used in the analysis is provided in Table 1.

Table 1. Variables used in the study

(Latent) Variables	Indicators	Coding
Labor Market Indicators (U)	Labor Market Insecurity	X ₁
	Employment Rate	X ₂
	Long-term Unemployment Rate	X ₃
	Personel Earnings	X ₄
Quality of Life (V)	Life Expectancy	Y ₁
	Self -reported Health	Y ₂
	Life Satisfaction	Y ₃

The initial sample, which is the subject of the study, consists of 37 countries that are members of the OECD. Due to the fact that linearity and multiple normality assumptions could not be provided at first in the testing of CCA assumptions, the deviating observations were excluded from the sample. The countries excluded from the sample due to deviating observations are Greece and Spain. Thus, the number of sample countries used in the analysis decreased to 35. Descriptive statistics of the groups of variables subjected to analysis in the study are given in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics

Variable	Mean	Std. Dev.	Min	Max
X ₁	5.55	3.04	0.7	12.5
X ₂	70.00	6.44	52	86
X ₃	1.95	1.48	0.05	6.59
X ₄	40274.00	13281.11	15314	63062
Y ₁	80.41	2.65	74.7	84.1
Y ₂	67.15	14.24	33	88
Y ₃	6.65	0.69	5.4	7.6

Assumptions have been tested before applying CCA. Firstly, Q-Q plots were checked to determine whether the variables provided the linearity assumption. Then, multivariate normality tests were applied. For testing of multivariate normalities, Doornik-Hansen (2008) omnibus test and both bivariate and multivariate normality tests were applied. The Doornik-Hansen multivariate normality test results are given in Table 3.

Table 3. Doornik-Hansen test results for bivariate and multivariate normality

Doornik-Hansen test for bivariate normality				
<i>Pair of variables</i>		<i>chi2</i>	<i>df</i>	<i>Prob>chi2</i>
X ₁	X ₂	4.08	4	0.3954*
	X ₃	1.51	4	0.8253*
	X ₄	5.59	4	0.2323*
X ₂	X ₃	7.39	4	0.1166*
	X ₄	2.35	4	0.671*
X ₃	X ₄	7.09	4	0.1311*
Y ₁	Y ₂	10.38	4	0.0345*
	Y ₃	8.98	4	0.0615*
Y ₂	Y ₃	3.88	4	0.4223*
Test for multivariate normality				
Doornik-Hansen (X _i)		chi2(8)= 2.469	Prob>chi2 = 0.963*	
Doornik-Hansen (Y _i)		chi2(6)= 7.442	Prob>chi2 = 0.281*	

* p > 0,05

According to Table 3, the Doornik–Hansen test does not reject the null hypothesis of multivariate normality for all variables.

For all canonical correlation functions, Wilk's lambda and corresponding probability values are obtained. Thus, the test of the null hypothesis that the canonical correlation coefficients are zero is tested. Table 4 shows the results of the significance tests of all canonical correlations (canonical functions).

Table 4. Tests results of significance of canonical correlations

Tests of significance of all canonical correlations					
	<i>Statistic</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>F</i>	<i>prob</i>
Wilks' lambda	0.168419	12	58.498	4.6829	0.000
Pillai's trace	1.24751	12	72	4.2711	0.000
Lawley-Hotelling trace	2.79018	12	62	4.8053	0.000
Roy's largest root	1.93162	4	24	11.5897	0.000
Tests of significance of canonical correlations 1-3					
	<i>Statistic</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>F</i>	<i>prob</i>
Wilks' lambda	0.168419	12	58.498	4.6829	0.000
Tests of significance of canonical correlations 2-3					
	<i>Statistic</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>F</i>	<i>prob</i>
Wilks' lambda	0.49374	6	46	3.2442	0.0096
Tests of significance of canonical correlations 3					
	<i>Statistic</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>F</i>	<i>prob</i>
Wilks' lambda	0.770953	2	24	3.5651	0.0441

According to Table 4, all canonical correlation coefficients are statistically significant, $p < 0.05$. Thus, it is possible to say that the three canonical functions that will be created are statistically significant. In order to generate the functions, it is necessary to calculate the standardized correlation coefficients and canonical loads. Table 5 represents standardized canonical coefficients and canonical loadings for all canonical functions.

Table 5. Standardized coefficients and canonical loadings for variable sets, canonical correlations

	First Canonical Function		Second Canonical Function		Third Canonical Function	
<i>U (Labor Market Indicators)</i>	<i>Std. Coefficients</i>	<i>Loading</i>	<i>Std. Coefficients</i>	<i>Loading</i>	<i>Std. Coefficients</i>	<i>Loading</i>
X ₁	-0.1666	-0.5733	1.2698	0.783	-0.8622	0.1711
X ₂	0.1048	0.5537	-0.1576	-0.3675	-0.1970	-0.3998
X ₃	-0.0632	-0.3828	-0.4721	0.4312	1.3293	0.7904
X ₄	0.8542	0.9626	0.6592	0.2297	0.1284	0.1409
<i>V (Quality of Life)</i>	<i>Std. Coefficients</i>	<i>Loading</i>	<i>Std. Coefficients</i>	<i>Loading</i>	<i>Std. Coefficients</i>	<i>Loading</i>
Y ₁	0.4619	0.7537	0.0999	0.0158	0.9897	0.6570
Y ₂	-0.1740	0.5553	1.5135	0.7608	0.1632	-0.3359
Y ₃	0.8408	0.8902	-1.0286	0.1488	-0.9397	-0.4305

	First Canonical Function	Second Canonical Function	Third Canonical Function
Canonical Correlation Coefficient (R_c)	0.8117	0.5996	0.4786

The interpretation of standardized canonical coefficients is similar to the interpretation of standardized coefficients in regression. From this point of view, according to Table 5, in the first canonical function, X_4 makes the most important contribution to obtaining the canonical variable U. Similarly, variable Y_3 contributes the most to the formation of the canonical variable V. Canonical loads are preferred instead of standardized canonical coefficients in the interpretation of canonical models.

The loadings are correlations between variables and the canonical variates. For the u -variables, X_4 is most closely related to the first canonical function, and X_1 is most closely related to the second canonical function, and X_3 is most closely related to the third canonical function. For the V -variables, Y_3 is most closely related the first canonical function, and Y_2 is most losely related to the second canonical function, and Y_1 is most closely related to the third canonical function. The strength of the relationship between the pairs of variates is reflected by the CCA coefficient (R_c). For the first function, $R_c = 0.8117$. For the second function, $R_c = 0.5996$. For the third function, $R_c = 0.4786$.

Canonical redundancy analysis is used to decide which of the three obtained functions should be used. Redundancy analysis results for each canonical function are given in Table 6.

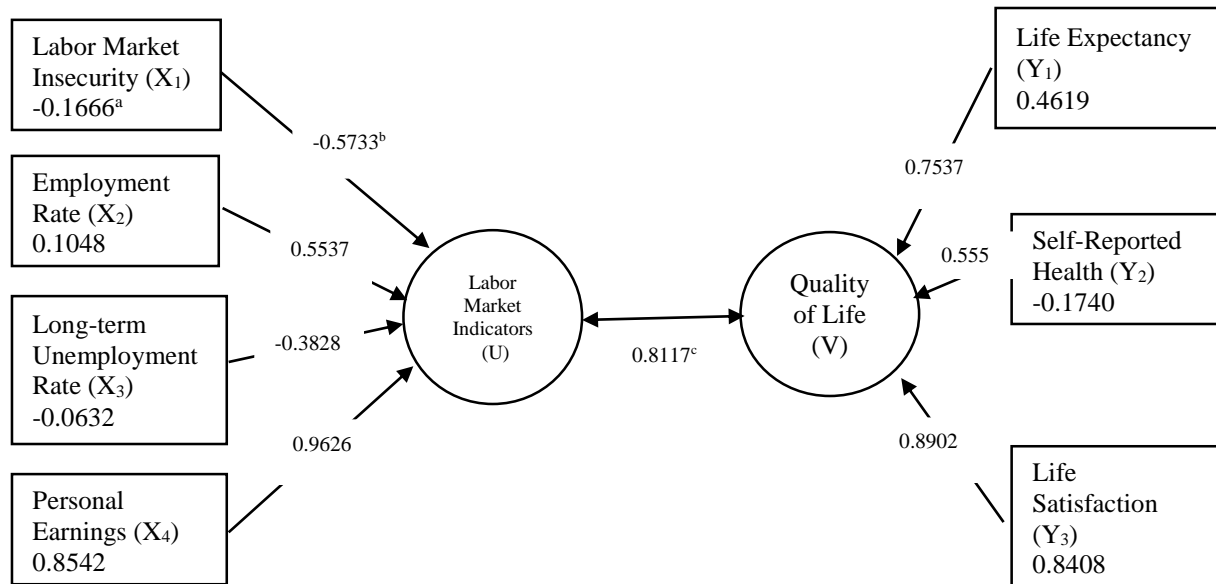
Table 6. Canonical Redundancy Analysis for Canonical Correlations

		First Canonical Function	Second Canonical Function	Third Canonical Function
<i>U (Labor Market Indicators)</i>	<i>Percent of Variance</i>	0.4271	0.2467	0.2084
	<i>Redundancy (R_d)</i>	0.2814	0.0887	0.0477
<i>V (Quality of Life)</i>	<i>Percent of Variance</i>	0.6000	0.1820	0.1885
	<i>Redundancy (R_d)</i>	0.3953	0.0654	0.0432

Redundancy (R_d) is percent of variance in one set of original variables explained by the other set's canonical variable. According to Table 6, the highest value of the redundancy index of the set of U variables was calculated as 28.14% in the first canonical function, and the highest value of the redundancy index of the set of V variables was calculated as 39.53% in the first canonical correlation function. When the second function is examined, it is observed that the redundancy index is 8.87% for the set of U variables and 6.54% for the set of V variables. The third canonical function similarly has an approximate redundancy value of 4% for the set of variables U and V. While the second and third canonical functions are statistically significant in this context, they have practically no meaning due to the fact that they explain a small proportion of the change in the opposite set.

As a result, the canonical correlation model (First canonical function) obtained from CCA is summarized in Figure 1.

Figure 1. Canonical Correlation Model

a: Standardized Canonical Coefficient, b: Canonical Loadings, c: Canonical Correlation Coefficient.

Source:

As a summary of all findings, according to the canonical correlation model (Figure 1) the variable that contributes the most to obtaining the labor market canonical variable is personal earning (0.8542). At the same time, there is a negative correlation between labor market indicators and labor market insecurity (-0.5733) and long-term unemployment rate (-0.3828), and there is a positive correlation between employment rate (0.5537) and personal earnings (0.9626). The life satisfaction (0.8408) variable contributed the most in obtaining the canonical variable of quality of life. There is a positive correlation between quality of life and life expectancy (0.7537), self-reported health (0.555) and life satisfaction (0.8408). There is a strong positive relationship between labor market indicators and quality of life canonical variables ($R_c=0.8117$). In other words, as the labor market indicators improve, quality of life will also improve.

5. Conclusion

The current study aims to eliminate an important gap in the literature in terms of being the first study to examine the relationship between labor market indicators and quality of life by utilizing the canonical correlation method for OECD countries. As a result of the analysis carried out, it is possible to say that 3 important findings were reached. First, the results show that two canonical groups are formed. The first of these groups is labor market indicators, while the second is quality of life indicators. When the labor market indicators are examined, it has been observed that the variables “job-related earnings” and “employment rate” have a positive effect on the labor market variable, while the variables “labor market insecurity” and “long-term unemployment rate” have a negative effect on labor market indicators. It has also been determined that the most dominant variable for the labor market indicators variable is “job-related earnings”. This result essentially confirms a finding that has been repeated frequently in the studies conducted to date. Accordingly, income is the most important indicator of the labor market in terms of enabling the individual to express himself, to be present in social life and self-realization. Of course, the employment rate, the unemployment rate and the labor market insecurity are also among the indicators of the labor market, however, in terms of being one of the characteristics that distinguishes the labor market from other markets, income is both the sole source of livelihood of the

individual and the individual can earn income in a job at the same time due to the fact that it is an asset with time and space constraints. This result indicates that income has a special place among labor market indicators.

Another finding obtained as a result of the study is; the variables of “life satisfaction”, “life expectancy” and “self-reported health” constitute the quality of life variable, respectively, and all of the aforementioned variables positively affect the variable of quality of life. Here, too, the striking finding is the dominant character of life satisfaction. Accordingly, the most important indicator of quality of life was determined as life satisfaction. While variables such as education, health, participation in democratic rights can also be an indicator of quality of life, the result obtained is an indicator of how important life satisfaction is from the studies conducted in this context.

The last finding obtained as a result of the study is that there is a strong and same-sided relationship between “labor market indicators” and “quality of life”. This result has been confirmed by different studies. Accordingly, improvements in job-related earnings and employment rate, long-term unemployment rate and insecurity in labor markets in a country move together with variables related to an individual's life satisfaction, expected lifespan and self-reported health. In other words, work depends on life and life depends on work.

The current study was conducted only for 2018 and only for 35 OECD member countries. In this sense, it should be taken into consideration that the findings may also be different in the analyses to be carried out through different variables. In addition, in the study, labor market indicators and quality of life were measured within the scope of the variables mentioned above. Another limitation of the study is that different modelling and analysis techniques can be used to analyse the impact of labor market indicators on quality of life indicators. At this point, the fact that the time dimension of the data set is likely to be small did not make it possible to apply panel regression modelling. It should be noted that different results may be obtained with different regression modelling techniques (Structural equation modeling, Panel Data Analysis, etc.).

References

- Akar, S. (2014). Türkiye'de İyi Yaşam İndeksi: OECD Ülkeleri ile Karşılaştırma. *Journal of Life Economics*, 1(1): 1-12.
- Alpar, R. (2017). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Ataşöken, G. & Yalçın, E.C. (2020). Eğitimin Emek Piyasası Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 204-220.
- Aydiner Boylu, A. & Paçacıoğlu, B. (2016). Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), 137-150.
- Başol, O & Çıtak, E. (2020). OECD Ülkelerinde İş-Yaşam Çatışmasının Yaşam Kalitesi Üzerindeki Etkisi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2): 167-185.
- Başol, O. & Yalçın, E. C. (2020). Sendikaların Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49): 879-898.
- Bektaş, H. & Tekin, M. (2013). Finansal Oranlar ve Borsa Performans Oranları İlişkisi: İMKB'de İşlem Gören Bankaların Kanonik Korelasyon Analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 34(1): 317-324.
- Bir, J. (2019). Work-Life Balance: From Legal Texts To Real Progress For Working People. <https://www.socialeurope.eu/work-life-balance-from-legal-texts-to-real-progress-for-working-people>, (02.01.2020).
- Campbell, A., Converse, P. E. & Rodgers, W. (1976). *The Quality Of American Life: Perceptions, Evaluations, And Satisfactions*. New York: Russell Sage Foundation.

The Relationship Between Labor Market Indicators And Quality of Life: Canonical Correlation Analysis for the OECD Countries

Dattalo, P. V. (2014). *A Demonstration Of Canonical Correlation Analysis With Orthogonal Rotation To Facilitate Interpretation*. Unpublished manuscript. School of Social Work, Virginia Commonwealth University, Richmond, Virginia.

Doornik, J. A., & H. Hansen. 2008. An Omnibus Test For Univariate And Multivariate Normality. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 70: 927–939.

Flavin, P., Pacek, A. C. & Radcliff, B. (2010), Labor Unions and Life Satisfaction: Evidence from New Data. *Springer Science+Business Media*, 98: 435-449.

Gündoğan, N. & Biçerli, M. K. (2013). *Çalışma Ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1641.

Güneş, C. (2019). İşgücü Piyasası Durumları Arasındaki Geçişlerin Markov Modelleri ile İncelenmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*; 9(2). 335-360.

Işığışık, Ö. (2011). *İstihdam ve İşsizlik*. Bursa: Ekin Yayınları.

Johnson, R.A. & Wichern, D. W. (2002). *Applied Multivariate Statistical Analysis*. Pearson Education, Prentice-Hall Inc, New Jersey.

Korkmaz, Ö. (2021), Is Labor Productivity Linked to Real Wages? An Empirical Study of the Turkish Manufacturing Sector, *Verimlilik Dergisi*, 2: 25-48.

Pavot, W., Diener, E. (1993). Review Of The Satisfaction With Life Scale. *Social Indicators Research Series*, 39: 101-117

Sağır, M. (2016). İşveren Markası Algısı: İnsan Kaynakları Faaliyetleri, Çalışma Ortamı ve Tazminat-Kazanç Boyutları ile Turizm Fakültelerinde Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(14): 415-439.

Sarı, V. İ. & Kındap, A. (2018). Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesi Göstergelerinin Analizi. *Sayıştay Dergisi*, 108, 39-72

Sevgi, H. & Başol, O. (2020). Endüstri İlişkilerinin Gelişmesinin Yaşam Kalitesine Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Çalışma ve Toplum*, 3:1541-1556.

Shin, D. C. & Johnson. D. M. (1978). Avowed Happiness As An Overall Assessment Of The Quality Of Life. *Social Indicators Research*, 5: 475-492.

Thompson, B. (1984). *Canonical Correlation Analysis: Uses and Interpretation (Quantitative Applications in the Social Sciences)*. Sage Publications, Inc, London.

Tüzün, H. & Eker, L. (2003). Sağlık Değerlendirme Ölçütleri ve Yaşam Kalitesi. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 13(2), 3-8.

United Nations (1997). Glossary of environment statistics, *Studies in Methods. Series F, No. 67*, United Nations, New York. https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_67E.pdf.

Walker A. & van der Maesen L. (2004). Social Quality And Quality Of Life. In: Glatzer W, Von Below S, Stoffregen M (Eds) *Challenges For Quality Of Life İn The Contemporary World*. Kluwer, The Hague, pp 13–32, Springer: Dordrecht.

WHO (1997), *Mesasuring Quality of Life*, https://www.who.int/mental_health/media/68.pdf, (04.12.2021)

Yoshikane, A. (2010). Labor Unions a Key to Happiness, New Report Says. http://inthesetimes.com/working/entry/6512/study_says_labor_unions_impr_oves_quality_of_life/, (02.01.2020)

DOLARİZASYON VE BORSA İLİŞKİLERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE İNCELEMELERHatıra SADEGHZADEH EMSEN¹*Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 09.12.2021 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 15.01.2022**Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Info: Research Article**Atf / Cite: Sadeghzadeh Emsem, H. (2022). Dolarizasyon ve borsa ilişkileri: Türkiye üzerine incelemeler, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 5(1), 29-48***Özet**

Güçlü ekonomi ve buna bağlı olarak sağlam parası olmayan ulusal ekonomilerde yabancı paraya yönelimler söz konusu olmaktadır. Türkiye ekonomisinde de özellikle kısmi dolarizasyon olgusu olmakla birlikte, ekonomide kırılganlık unsurlarının artarak krize yönelimiyle birlikte yabancı paraya yönelim artarken, ekonomide istikrar ve güven unsurunu tesis edildiği durumda da dedolarizasyon yaygınlaşmaktadır. Dolarize olma durumunun ölçüm şekilleri olmakla birlikte en yaygın ölçüm şekillerinden biri de toplam mevduatlar içinde yabancı para mevduatlarının payıdır. Bu çerçevede dolarizasyondaki gelişmelerin Türkiye borsası üzerine etkileri zaman serisi analizleri bağlamında inceleme konusu yapılmıştır. 2009:06 ve 2021:11 arası dönem için BIST100 endeksindeki değişim üzerine başta yabancı para mevduatları olmak üzere ulusal para ve yabancı borsa değerlerindeki değişimler SVAR analizleri ile incelenmiştir. Elde edilen bulgularda kısa dönemde borsa üzerine dolarizasyonun pozitif ve görece zayıf etkilerine dair sonuca ilaveten uzun dönem için de bunun yine pozitif ve daha da güçlü etkiler doğurduğu gözlenmiştir. Türkiye ekonomisinde dolarize olma durumunun ele alınan dönem içerisinde derinleşme eğilimleri olduğu ve bu durumun da borsayı olumlulaştırıcı etkiler yarattığı gözlenmiştir. Ancak borsanın dolarizasyon ile paralellik arz etmesinin sürdürülebilirliği konusunda çekincelerin bulunduğu ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Dolarizasyon, Borsa, SVAR Analizi.**DOLLARIZATION AND STOCK RELATIONS: ANALYZES ON TURKEY****Abstract**

There is a tendency towards foreign currency in economies that do not have a strong economy and, accordingly, strong money. Although the phenomenon of partial dollarization is also experienced in the Turkish economy, the tendency towards foreign currency increases with the increase of the fragility elements in the economy and their tendency to crisis. On the other hand, when the stability and confidence factor is established in the economy, dedollarization becomes widespread. While there are various measurement methods of dollarization, one of the most common measurement methods is the share of foreign currency deposits in total deposits. In this context, the effects of the developments in dollarization on the Turkish stock market are examined in the context of time series analysis. For the period between 2009:06 and 2021:11, the changes in the BIST100 index, especially the foreign currency deposits, and the changes in the national currency and foreign stock market values were analyzed by SVAR analysis. In the findings obtained, in addition to the positive and relatively weak effects of dollarization on the stock market in the short term, it was observed that this had positive and even stronger effects in the long term. It has been observed that the dollarization situation in the Turkish economy has a deepening trend during the period under consideration and this situation has positive effects on the stock market. However, it can be argued that there are reservations about the sustainability of the stock market's parallelism with dollarization.

Keywords: Dollarization, Stock Market, SVAR Analysis.

¹ Dr. Bağımsız Araştırmacı, sadeghzadeh.khatereh@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8824-0401.

1. Giriş

Bir ülke ekonomisinde siyasal ve ekonomik bağımsızlığın ölçütü olarak kendi ulusal parasının kullanımı beklenir. Ancak, ülke ekonomisinde ulusal paranın güven verici unsur olmaktan çıkmasına paralel olarak yabancı paraların tedavülde bulunması durumu ise para ikamesi olarak tanımlanır. Para ikamesinde daha çok güçlü ülke paralarının önemli bir aktör olduğu bilindiğinden bu ifade için yaygın olarak ABD doları kullanılmasından dolayı dolarizasyon kavramı kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir ekonominin finansal sisteminde borç ve varlık olarak ulusal paranın yanı sıra yabancı paranın da kullanılması olgusu, dolarizasyon şeklinde tanımlanmaktadır. Bu noktada ulusal paranın yerine tamamen yabancı para kullanımı, tam dolarizasyon olarak ifade edilirken hem yerli hem de yabancı para kullanımının birlikte gerçekleştiği durum ise kısmi dolarizasyon olarak tanımlanmaktadır.

Tam dolarizasyon olgusu ya bir hükümetin “yumuşak” (soft money) yerel para birimini terk edip yerine “sert” (hard money) bir yabancı para birimini (ABD doları gibi) koyduğu resmi dolarizasyona ya da resmi olmayan para ikamesine, yani ABD doları ile yerli para arasındaki rekabete odaklanması söz konusudur (Duffy vd., 2006). Literatüre dolarize olmak şeklinde yer eden bu kavram özellikle 1970’li ve 1980’li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde ulusal para yerine ABD dolarının kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır (Bărbuță-Mișu vd., 2020). Dolarizasyon olgusunun altında finansal küreselleşme ve bunun ilk etapta ülke ekonomilerine sağladığı fon açığının giderme etkisi söz konusu olmaktadır. Ancak, finansal serbestiyetin bu yararına karşılık ülke ekonomilerinin cazip gelen fon açıklarını karşılama fonksiyonunun geri ödemelerde finansman sağlayacak alanlara-yatırıma yöneltilmemesi kırılabilirliği artırmakta ve bu durum da özellikle kısa vadeli borçlanmayı derinleştirerek ülkeyi finansal krize sevk etmektedir (Aninat, 2000). Finansal krizlere düşen ekonomilerde ise yerli sakinlerin yabancı paraya yönelmeleri söz konusu olmaktadır.

Bir diğer dolarizasyon tanımlaması olarak finansal dolarizasyon kavramı kullanılmaktadır. Finansal dolarizasyonun mevduat dolarizasyonu ve kredi dolarizasyonu olmak üzere başlıca iki tanımlaması mevcuttur. Mevduat dolarizasyonu bankacılık sistemindeki yabancı para cinsi mevduatın toplam mevduata oranı ile ifade edilmekte; kredi dolarizasyonu ise yabancı para cinsi kredilerin toplam kredilere oranı olarak tanımlanmaktadır. Kırılabilirliği yüksek ekonomilerde yurtiçinde ikamet edenler yabancı para birimleri ile tasarruf etmekte ve borçlanmaktadır. 2000 yılı sonu itibarıyla gelişmekte olan ekonomilerde yabancı para cinsinden yerli banka mevduatlarının payı ortalama %35’lerde iken, yabancı para cinsinden mevduatın yasal addedildiği ülkelerde ise bu oranın %44’ü aştığı görülmektedir. Buna göre gelişmekte olan ekonomilerin yurtiçi banka kredilerinin ve neredeyse tüm dış yükümlülüklerinin karşılaştırılabilir bir payını yabancı para birimi ile ifade edilir olması literatürde finansal dolarizasyon olarak tanımlanır (Yeyati ve Rey, 2006).

Diğer taraftan borsa ve ulusal para ilişkilerinde ulusal parasının değeri istikrarlılık arz eden ekonomilerde borsa bu olgudan dolayı pozitif yönde ayrışırken, daha zayıf bir ulusal para görünümünde ise borsanın düşüş göstermesi kuvvetle muhtemel olmaktadır. Bu ilişkinin de doğrudan değil, dolaylı kanallarla işlediği, yani parasalcı yaklaşım çerçevesinde ulusal para arzındaki artışların ulusal parayı değersizleştirme sürecine sokacağı ve bunun da borsada zayıflama yönünde sinyaller teşkil edeceği ileri sürülmektedir (Zubair, 2013). Parasallaşmada artış yaşayan ekonomilerde kısmi dolarizasyon olgusu yaşanırken geleneksel yaklaşımda yayılma kanalları yoluyla kurlardaki değişimin borsayı da etkileyeceği ileri sürülmektedir. Modern bakış açısında ise borsanın kurlardaki hareketleri etkileyeceği ve bunun da borsadaki firmaların rekabetçi yapıları ile firmaların varlık ve yükümlülüklerindeki değişimler kanalıyla kurlara etkisi olacağı görüşü hakimdir (Tabak, 2006). Öte yandan ulusal para arzındaki artışlar faiz oranlarını o an için aşağı doğru çekerken, bu durumun geleceğe yönelik enflasyon beklentilerini tetikleyeceği düşünülerek yumuşak ulusal paradan sert yabancı para pozisyonuna geçilmesi de ulusal paradan kaçışları tetikleyerek para ikamesi mekanizmasının işlemesine yol açacağı

ileri sürülmektedir. Aslında parasal genişlemenin faiz oranlarını aşağı doğru çekmesi ve faiz ile borsa arasındaki ikame ilişkilerini harekete geçirmesi kuvvetle muhtemel olmakla birlikte, geleceğe dönük enflasyonist beklentiler bu kez de M2'ye göre daha geniş bir para arzı tanımlaması olan ve dolayısıyla dolarizasyonu da kapsayan M2Y sürecine bağlı olarak parasallaşma ve borsa mekanizmasının işleyişinde de etkili olmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye özelinde borsa ve dolarizasyon ilişkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Böylece 2009:06 ve 2021:11 arası dönem için aylık veriler kullanılarak BIST100 endeksi ile yabancı para mevduatları arasındaki ilişkilerin araştırılması hedeflenirken, kontrol değişkenler olarak yurtiçi para arzı ve ABD borsa endeksi kullanılmıştır. Çalışmada takip eden ikinci kısımda dolarizasyona yol açan unsurlar ve üçüncü kısımda da dolarizasyonun reel ve nominal unsurlara yansımaları paralelindeki etkileri başlığında yapılan incelemeler ile sürdürülmüştür. Dördüncü kısımda dolarizasyonda gelişmelerin etkileri üzerine literatür araştırması yapılmış ve beşinci kısımda da Türkiye'de dolarizasyonda gelişmelerin borsa etkileri üzerine ampirik incelemeler yapılmıştır. Altıncı kısımda ise sonuç ve buna bağlı olarak politika çıkarımında bulunulmaya çalışılmıştır.

2. Dolarizasyona Yol Açan Unsurlar

Kur oynaklığının temelinde ulusal paranın yabancı paralar karşısında belirlenmesinde sabit kur sistemi dışındaki sistemlerin uygulanmasının etkin olduğu söylenebilir. Sabit kur sistemine zıt konumdaki diğer uçta yer alan esnek kur sistemi veya ayarlanabilir ya da kirli dalgalanmalı kur sistemlerinde ulusal para ile yabancı paraların değeri, ya tamamen serbest piyasada ya da kısmi müdahalelerle piyasa koşullarında arz ve talep güçlerince belirlenmektedir. Sabit kur sisteminde ise merkezi para otoritesinin belirlediği koşullar çerçevesinde döviz piyasası oluşturulmuş olmakla birlikte kur genelde belirli bir süreliğine de olsa sabitlenmektedir (Seyidoğlu, 1994).

Sabit kur sisteminin uygulandığı ekonomilerde yaygın tanımlamasıyla “kambiyo denetimi” ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifadenin tam tersi ise ulusal paranın konvertibl hale getirilmesidir. Konvertibilite kelimesi Latince değiştirme veya dönüştürme anlamı taşımaktadır. Ekonomik tanımlamasıyla konvertibilite bir ülke parasının döviz piyasasında serbest bir şekilde diğer ülke paralarına dönüştürülebilme özelliğine sahip olmasını ifade etmektedir. Konvertibilenin koşulları ise ana başlıkları ile şu şekilde sıralamak mümkündür: (i) serbest bir döviz piyasasının varlığı, (ii) liberal bir ekonomik sistemin işlemesi, (iii) güçlü bir ekonominin olması, (iv) paranın tanınırlığının yüksek olması (Seyidoğlu, 2013).

Dışa çık ve kırılmalı yüksek ekonomilerde “imkansız üçlü” olarak ifade edilen sabit döviz kuru, serbest sermaye hareketleri ve iç hedeflere adanmış bir para politikası kombinasyonu söz konusu olmakta ve bunlara yönelik ortak bir hedef tutturma çabaları finansal krizlerin patlak vermesine yol açmaktadır. Mali krizler ortaya çıktıkça, düzeltme faaliyetlerinin imkansız üçlü ve bu çerçevede sadece para politikasıyla değil, değişkenlerin kendi içerisinde farklılıkları veya çelişkilerini dikkate alacak politikalar üretilmesi gerektiğine temas edilmiştir. Ortaya çıkan üçleme üç olası yöne işaret etmektedir: (i) uluslararası sermaye akışlarını kontrol etmeye çalışmak, (ii) daha esnek bir döviz kuruna geçmek, (iii) ya bir para kurulu benimseyerek ya da döviz kurundan tamamen kurtularak, yani bir yabancı para birimini benimseyerek ya da tam dolarizasyon yaparak kur çıpasını güçlendirmektir (Fischer, 2006).

Serbestleşme olgusu kısıtlayıcı unsurların olmadığı ekonomi olarak adlandırılmakta ve bunun için de deregülasyon kavramı eşanlamlılık taşımaktadır. Burada hükümet, her türlü fiyat kontrollerini kaldırmakta ve bir dizi düzenleyici ve pazarlama organı ile kurullarını tasfiye etmektedir. İlâveten çoğu endüstriyel sübvansiyonu azaltılırken, genellikle uluslararası firmaların yerel pazara girişi teşvik edilir. Ekonominin kuralılaşması, üretim, nakliye ve nakliye maliyetlerinde önemli düşümlere yol açar. Aynı zamanda gaz, su, elektrik ve telefon hizmetlerinin mevcudiyeti ve kalitesi de desteklenir. Bu

önlemler, halka sunulan malların bileşiminde ve fiyatlarında gözle gözükmür bir değişiklikle sonuçlanır ve daha dinamik bir ekonomiyi destekler (Curutchet, 2001). Ekonomilerde dolarizasyon olgusuna zemin hazırlayan en temel etken ülkelerin 1980'lerde genel anlamda küreselleşme ya da eşanlamı ifadesiyle serbestleşme hareketleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu noktada serbestleşme mal ve hizmet ticareti ile başta sermaye olmak üzere emek ve teknoloji boyutuyla faktör hareketliliğini kısıtlayan unsurların elimine edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Sermaye piyasalarında küreselleşmede sermaye piyasalarının birbirine bağlanması, sermaye girişi engellerinin kademeli olarak kaldırılması ile gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde daha esnek döviz kuru mekanizmasının uygulanması, hisse senedi ve döviz piyasaları arasında ve içinde sistematik bir karşılıklı bağımlılığın oluşturulması çabaları söz konusudur (Zubair, 2015).

1989'da yaygınlaşmaya başlayan finansal serbestleşme ülke finansal sisteminin dünya ekonomisine eklenmesi ve buna bağlı olarak sermaye akımlarında öngörülemez hareketliliği tetiklemesine yol açmıştır. Burada başta ABD olmak üzere dünya ekonomisinde önemli ağırlığa sahip ülke veya bölgesel grup merkez bankalarının para politikaları, finansal açıdan liberalize olmuş ekonomilerde finansal piyasalarda ve kurlarda hareketliliği tetikleyici etkiler yapabilmektedir. Diğer taraftan dışsal unsurların yanı sıra ülke ekonomisine özgü kronik cari açık ve buna bağlı olarak dış borç stoku gibi içsel sorunlar yüksek ekonomilerde borcun çevrilebilirliğinde sorun teşkil etmeye başladığında kur atakları ortaya çıkabilmektedir. Böylece mali disiplini koruma yeteneğinden banka denetiminin etkinliğine, siyasi istikrarın korunmasına kadar bir dizi sorunlar yumağı oluşabilmektedir. Örneğin bir sermaye girişi dönemi sırasında mali gelirden bir artış olmakta (Talvi etkisi) ve uluslararası rezervler, iyileştirilmiş mali koşullar görüntüsü verir hale gelmektedir. Böyle bir durumda, ekonomi danışmanları politikacıların harcama dürtüsünü kontrol edemezler ve sonuç olarak, sermaye girişi dönemi sona erdiğinde büyük mali açıklar ortaya çıkmaktadır. Böylece rasyonel davranış sergileyenler, en nihayetinde mevcut politikaların terk edilmesinin kaçınılmaz olacağına farkına vardıkça, genel bir kural olarak, daha yüksek mevcut özel sektör harcamalarına ve cari hesap açığına yol açan zamanlar arası spekülasyona yönelirler. Bu dengesizlikler sürdürülemez, çünkü daha yüksek harcamalar, algılanan politikaların sürdürülemezliğine bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır (Calvo, 2001). Buna ilaveten sabit ya da sabite yakın kur sistemlerinde ulusal paranın değerlendirme sürecinin tetikleyen mekanizmalar ortaya çıktığında, ulusal paradan kaçışlar kaçınılmaz hale gelmekte ve bu da dolarizasyonun önemli bir unsuru olduğu ileri sürülmektedir. Diğer bir ifadeyle bir ekonomide yerli para biriminin; değer ölçüsü ile mübadele ve tasarruf aracı olma fonksiyonlarını tam olarak yerine getirememesi ve buna dayalı olarak enflasyonist süreçler ve bu bağlamda belirsizlik unsuru ortaya çıkarsa, yerli paranın yabancı para birimleri ile ikamesi kaçınılmaz hale gelmekte ve böylece ulusal para kullanıcıları için yabancı paraya yönelimle birlikte belirsizliğin azaltılması mümkün hale gelebilmektedir.

Dolarizasyon olgusuna sabit kur sisteminin daha fazla yol açabileceği ifade edilirken ister sabit ister esnek kur sistemi uygulansın, yüksek enflasyon oranlarını içeren uzun makroekonomik istikrarsızlık dönemlerinde ulusal parada değer kayıpları söz konusu olabilmektedir (Becker, 2007). Paranın miktar teorisi perspektifi açısından enflasyon, genelde kamunun bütçe açıklarını kapatmak için aşırı para arzına yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Marksist sistemde ise meta değerinin üzerinde ortaya çıkan para miktarı ile meta değer ilişkisi kopmakta ve paranın değer tayin etme fonksiyonları kaybolmaktadır. Buna karşılık, paranın içsel ve talep tarafından belirlendiği ve dolayısıyla merkez bankasının para arzını tam olarak kontrol edemediği şeklindeki Keynes sonrası görüşte parasallaşmanın kolay bir olgu olmadığı görüşü hakimdir. Bu bakış açısından parasallaşma olgusunun dışa açık ekonomilerde dolarizasyonu teşvik eden unsurlar arasında geldiği ileri sürülmektedir (Živkovi, 2017).

Bu açıklamalardan dolarizasyonun parasallaşma ve enflasyonist süreçlerde ortaya çıktığı genel kabul görürken, dezenflasyona yönelimle birlikte mutlaka dedolarizasyon olarak ifade edilecek dolardan

çözülme mekanizmasının tam olarak işlemediği de deneyim edilmiştir. Özellikle Arjantin, Bolivya, Peru, Romanya, Rusya, Ukrayna gibi ülkelerin enflasyon oranı tek haneli rakamlara indirildikten çok sonra dahi yüksek oranda dolarize kalmaları bu ifadeye temel teşkil etmektedir. Dedolarizasyonun ortaya çıkmaması “dolarizasyon histerisi paradoksu” olarak adlandırılmaktadır. Bunu da finansal sistemin gelişmemişliğine veya yüksek enflasyon dönemlerinde ortaya çıkan finansal aracılıkta başarısızlıkla ilişkilendirmek mümkündür. Buna göre yüksek enflasyon, finansal aracılığı baltalamakta, daha az verimli bir üretim teknolojisinin benimsenmesine yol açmakta ve bu da bir dolarizasyon tuzağını mümkün kılmaktadır. Ayrıca düal teknoloji ve daha verimli teknolojiyi çalıştırmanın sabit maliyeti, bir dolarizasyon tuzağı oluşturmanın anahtarı olarak addedilmektedir. Bu tuzakta arbitraj, üretken sermaye ve dolar getirisini eşitler. Dolayısıyla, dışsal olarak verilen dolar getirisi, üretken sermaye getirisini sabitleyerek, sermaye stokunu ve çıktıyı enflasyondan bağımsız hale getirir. Dezenflasyon da sermaye stoku yerine dolar varlıklarını artırıcı etki yapar. Düşen enflasyona rağmen artan dolarizasyon, yine de bazı Latin Amerika ve geçiş ekonomilerinin ampirik kanıtlarıyla tutarlı olan mantık dışı bir sonuçtur. Böyle bir tuzaktan çıkmanın tek yolu ise, enflasyonu bir eşik seviyesinin altına indirmektir (Duffy, 2006). Diğer bir ifadeyle bir ekonomide dolarizasyonu tetikleyen unsurlar baş gösterdikten sonra bu unsurlar elimine edilse bile yurtiçi sakinlerin dolarizasyondan kısa vadede vazgeçemedikleri deneyim edilmiş ve bunda da güven unsuru ile buna bağlı beklentişlerin hemen değiştirilememesi önemli rol oynadığı ifade edilmektedir.

Bu noktada Paul Krugman’ın ifadesiyle “faizi düşük tutarak döviz kurunu dalgalandırmak ya da faizi yükselterek kendi paralarının değerini korumak” arasında iki uç nokta arasında tercih yapılması söz konusu olabilmektedir. İlk argümanın kabul edildiği bir yapıda ulusal para dalgalanma görece daha yüksek olabilmekte ve bunun sürdürülebilirliği için güçlü rezerv gereksinimine ihtiyaç bulunmaktadır. Rezervlerin tükeneceği noktaya kadar sürdürülebilirliği tartışmalı bu argümanın nihayetinde kurun kopacağı beklentisi toplumda derinleştikçe, gelecekte kurun yükseleceği yönünde satın alımlar ortaya çıkmakta, dolarizasyon daha da artmaktadır. İkinci argüman kullanıldığında ise ülkeye yoğun bir döviz girişi sağlanarak ulusal paranın değerlendirilmesi süreci başlatılmakta ve bunu önleme adına kısırlaştırma işlemine yönelerek rezervler artırılabilen ve bu durumun uzun süreli hal alması ise ters dolarizasyonu-dedolarizasyonu tetiklemektedir. Yani toplum açısından artık dövizde kalmak anlamsızlaşır.

Özetle dolarizasyonda en önemli unsurların başında enflasyon gelmekte ve enflasyon ile dolarizasyon arasında doğrusal yönlü ilişkiler bulunmaktadır. Yüksek enflasyonun kur oynaklığına ve devamında ekonomik krizleri tetikleme olasılığı dolarizasyonu derinleştiren unsurlardandır. Diğer taraftan dolarizasyon ile varlık verimleri arasında da ters yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Varlık getirilerinin reel kurdan fazla olabildiği bir yapıda varlıkta kalma eğilimi ortaya çıkmasına karşılık, getirilerin reel kurun altında kalması yönünde tehditlerin varlığında ise dövizde yönelim ortaya çıkabilmektedir.

3. Dolarizasyonun Reel ve Nominal Unsurlara Yansımaları Paralelindeki Etkileri

Dolarizasyonun parasal ve finansal istikrar ile genel ekonomik performans üzerindeki potansiyel olumsuz etkileri nedeniyle hem akademik hem de politik çevrelerde giderek artan bir endişe kaynağı olarak görülmektedir. Bu nedenle, yukarıda yapılan tanımlamaları özet olarak ifade etmek gerekirse, resmi (veya hukuki-de jure) dolarizasyon, yabancı para biriminin (genellikle münhasır) yasal ihale statüsü verildiği durumu ve gayri resmi (veya fiili-de facto) dolarizasyon ise, önceki uygulamalar yasal olmadığı ulusal para biriminin yanı sıra bir başka yabancı para biriminin kullanımını belirtmek için kullanılır. Buna karşılık, genellikle iki tür fiili dolarizasyon arasında bir ayırım yapılır: (i) para ikamesi (yabancı paranın değişim aracı olarak kullanılması), (ii) varlık ikamesi (değer deposu olarak kullanılması). Para birimi ve varlık ikamesi farklı nitelikte olgular olduğundan, bu ayırım yalnızca retorik

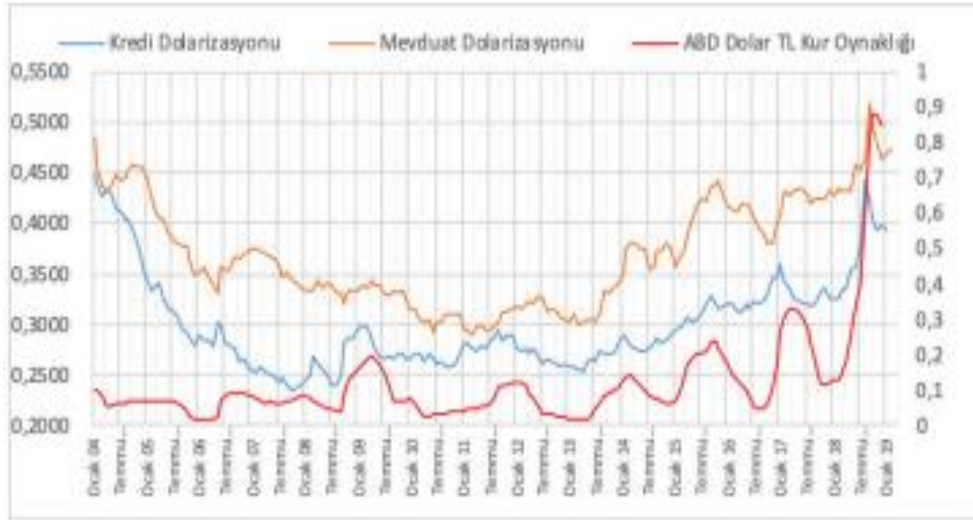
değildir. Özellikle, nominal ulusal para-dolar faiz oranı farkının, nakit varlıkların para birimi bileşimini etkilemesi beklenebilir. Bu nedenle, yüksek enflasyon (faiz oranı farklılığına yansıyan bir döviz kuru değer kaybına yol açtığı ölçüde) para ikamesini teşvik eder. Buna karşılık, faiz getiren finansal varlıkların bileşimi (faiz oranlarının para birimleri arasındaki reel getirileri eşitlemek için ayarlandığı ölçüde) enflasyon seviyesinden etkilenmemektedir. Gerçekten de para birimi kompozisyonu modellerine dayanan, ancak döviz varlıklarına ilişkin veri eksikliği nedeniyle, yabancı paranın banka mevduatlarında veya M2'deki payı gibi dolarizasyon oranlarını kullanan erken ampirik dolarizasyon çalışmaları, öncelikle faiz kompozisyonunu yansıtmaktadır (Yeyati ve Rey, 2006; Alvarez-Plata ve García-Herrero, 2008; Yeyati, 2021). Bu açıklamalar dolarizasyonu teşvik eden unsurun enflasyon ve buna bağlı olarak faiz oranları olduğu gibi bir izlenim vermektedir. Ayrıca ekonomisi tam dolarize olmuş ülkeler, başta ABD olmak üzere güçlü konvertibilite yeteneğine sahip ülkeler tarafından senyoraaj gelirleri toplama yeteneğini kaybedebilirler.

Dolarizasyon olgusu Fisher eşitliği kavramıyla açıklanmakta ve buna göre ulusal paranın değer kaybında faiz oranları farklılığı etkili olmaktadır. Matematiksel boyutuyla;

$$i = i^* + E(\Delta e) \quad (1)$$

şeklindeki tanımlamada i , yurtiçi faiz oranını; i^* , yurtdışı faiz oranını ve $E(\Delta e)$ de kurlarda beklenen değer kaybını ifade etmektedir. Dolayısıyla yurtiçi faizlerde yükseliş etkisine dışsal faiz oranının yanı sıra kurda beklenen değer kaybı oranı da etkili olmaktadır. Mekanizmanın işleyişinde zımnen kur endekslemesinin etkili olduğu görülür. Kurlarda bekleyişlere dayalı endekslemenin kırılması halinde tersine dolarizasyon veya literatürdeki tanımlamasıyla dedolarizasyon süreci işleyebilecek, yani ulusal paraya yönelim ortaya çıkacak ve böylece borçlanma ile finansal dolarizasyon süreci tersine işlemiş olacaktır. Aktif ve piyasa odaklı bir dolardan arındırma politikasının da en az iki boyutu kapsamı gerekmektedir: (i) Dolar aracılığı risklerinin tam olarak içselleştirilmesine yol açacak ve para politikasına daha fazla manevra alanı sağlayacak (veya bu tür risklerin düşük fiyatlanmasına yol açan piyasa kusurlarını bastırarak) düzenlemelerin gözden geçirilmesi gerekmektedir. (ii) Yerel para birimi ve dolar ikamelerinin yanı sıra yerel para birimine dayalı tasarruf araçlarının kullanımının da teşvik edilmesi önem arz eder. Bu yaklaşım şu önermeye dayanmaktadır: “iyi” ve “piyasa odaklı” bir doların değerini düşürme politikası, döviz kurundaki dalgalanma korkusunun üstesinden gelmeli, dolarizasyon yanlısı önyargıları hafifletmeli ve yerel para birimi ve döviz riskinden korunma araçlarını teşvik etmelidir (Yeyati, 2021). Burada da ekonomi politikasına yön verenlerin bireysel ve buldukları kurum adına kurumsal güvenirlilikleri önem arz etmekte; ulusal paranın kendinden beklenen fonksiyonları yerine getireceğine dair inanç oluşturulmalıdır.

Genel anlamda gelişmekte olan ekonomilere özgü olarak ortaya çıkan kısmi dolarizasyonun derinleşmesi kur oynaklığına yol açabilmekte ve kur oynaklığı da yatırım, ihracat ve enflasyon başta olmak üzere bir takım makroekonomik değişkenler üzerine etkileri olduğu bilinmektedir. Ayrıca para ikamesinin yaygınlaştığı ekonomilerde kur istikrarsızlığı artmakta ve bunun da ekonomik büyüme üzerine olumsuz yansımaları olduğu ifade edilmektedir. Aşağıdaki şekilde 2003-2019 arası dönemde kredi ve mevduat dolarizasyonu sağ ekseninde ve ABD dolarının TL cinsinden fiyat oynaklığı ise sol ekseninde verilecek şekilde Türkiye ekonomisi özelinde kur oynaklığı resmedilmiştir (Kal, 2019).

Şekil 1: Türkiye Ekonomisinde Kur Oynaklığı ve Dolarizasyon

Kaynak: Kal, 2019: 362.

Şekilde dolarizasyon ve kur oynaklığı arasındaki doğrusallığın varlığı göz ekonometrisi yardımı ile bir tür korelasyonun varlığı resmedilmektedir. Diğer taraftan ülkelerde de-jure dolarizasyon süreçleri resmi kayıtları ifade etmekte olup ülkelerde döviz cinsinden mevduatların toplam mevduatlar içerisindeki payını temsil eden bir gösterge konumundadır. Buna göre ülkelerde makroekonomik istikrarsızlıklar ve bunun yansıması olan yüksek enflasyon olgusu arttıkça o ekonominin kırılganlığı daha fazla yükselmekte ve böylece dolarizasyon nispetinin de derinleştiği ileri sürülmektedir. Konuyla ilgili olarak bir fikir vermesi açısından aşağıdaki tabloda seçili ülkelerde dolarizasyon nispetleri verilmiştir.

Tablo 1: Yabancı Para Mevduatlarının Toplam Mevduatlara Oranı ile Ölçülen Dolarizasyon Derecesi

Ülkeler	1990	1995	2000	2004	1995-2004 Ortalaması
	Yüksek Dolarizasyon Derecesi				
Kamboçya	-	92	93	96	94
Bolivya	82	78	92	87	90
Uruguay	86	79	82	88	84
Ekvator	13	19	100	100	76
Lao PDR	18	57	85	33	66
Peru	46	65	68	68	68
Arjantin	47	57	65	4	40
Orta Dolarizasyon Derecesi					
Vietnam	-	35	40	30	37
Rusya	-	29	37	28	34
Filipinler	21	25	32	32	31
Endonezya	-	20	21	15	19
İsrail	28	19	19	15	19

	Düşük Dolarizasyon Derecesi				
Şili	19	5	9	10	9
Çin	-	-	9	5	7
Kore	1	1	3	-	3
Malezya	-	-	3	3	3
Tayland	0.1	0.3	1	-	1

Kaynak: Alvarez-Plata ve García-Herrero, 2007: 6.

Döviz cinsinden mevduatların, toplam mevduatın %30'unu aştığı ülkelerde banka kredileri de, bankaların varlıklarının ve yükümlülüklerinin para birimini kendi para birimi cinsinden ifade etmelerini gerektiren standart düzenleme nedeniyle kur riskinden korunmak için büyük ölçüde dolarize oldukları dikkat çekmektedir. Özellikle bir kısım ülkelerde ekonominin “Aşıl tendonu” denecek olgu, dış işlemlerde bulunan işletmelerin kısa vadeli dış borçlarının yüksek olmasıdır (Calvo, 2001). Yüksek dolarizasyonun para talebinde ve Calvo and Vegh (1992)’in de belirttikleri şekliyle döviz kurlarında da oynaklığı artırıcı rol üstlendiği ileri sürülmektedir. Dolarizasyonun yaygınlaşmasıyla birlikte kurlarda oynaklık artabilmekte ve bu durum da ithalatın ağırlığına bağlı olarak ekonomide enflasyonu derinleştirebilmektedir. Kurlara bağlı bir fiyat mekanizmasının oluşması, kur artışının başta ticarete konu olan mallar olmak kaydıyla tüm ekonomide fiyat artışlarını tetikleyici etki yapmaktadır. Fiyatların genelde aşağı doğru yapışan olduğu dikkate alındığında, kur artışları fiyat artışlarını tetiklerken; kurlardaki düşüşler enflasyonist süreçlerde ters yönde beklenene etkiler doğurmayabilmektedir.

Ekonomide dolarizasyon sürecinin yaşanıp yaşanmaması politika yapıcıların neden olduğu unsurlara bağlı iken, yabancı para mevduatlarının da dahil edildiği geniş para arzı tanımlamasında parasal genişlemeler tahvil fiyatlarını yükselterek faizlerde düşüş yönünde etki yapar. Dolayısıyla tahvil faizi ve borsa getirileri arasında ters yönlü ilişkilerin işlediği bir yapıda faiz oranlarındaki düşüşler borsa endeksinde artışları tetikleyici rol oynar. Ancak parasal genişlemenin mutlak anlamda enflasyonu ve buna bağlı olarak nominal faizleri yukarı itici etkileri de kaçınılmaz hale gelir ki, bunun da nihayetinde reel borsa getirilerinin ve endeksinin aşağı yönlü olmasına sebebiyet vermesi kaçınılmaz olur (Ozbay, 2009). Parasallaşmanın borsaya kısa vadede yükseltici ve uzun vadede düşürücü etkilerine karşılık, ulusal para arzındaki artışların enflasyonist etkiler yaratmasına bağlı olarak ulusal paranın yumuşak para (soft money) konumuna gelmesi kaçınılmaz olacağından dolayı ulusal paradan kaçış ve yabancı sağlam paraya (hard money) yönelim ortaya çıkabilmektedir. Diğer taraftan kısmi dolarizasyonda ise kur oynaklıkları gelir dağılımında adaletsizliği artırıcı rol oynayabilmektedir.

Öte yandan dolarizasyonun muhtemel avantajlar arasında ABD'den yatırım akışlarında artış, reel faiz oranında ve oynaklığında düşüşe yol açmakta ve buna ilaveten kur uyumsuzluklarının gelecekte finansal kırılganlığa neden olma riskinin ortadan kaldırması ve vade nedeniyle borçluların finansal kırılganlığında azalma sayılabilir. Ayrıca gelecekte “çıkış seçeneğinin” ve dolayısıyla ulusal paranın ABD doları karşısında devalüe etme yeteneğinin kaybedilmesi de olasılık dahilindedir (Curutchet, 2001). Tam dolarizasyonun kur istikrarsızlığını elimine etmesi ile birlikte belirsizlik ortamının kalkması ve buna bağlı olarak finansal entegrasyonu sağlayarak yabancı sermaye çekebilme yeteneği artış göstermektedir.

4. Dolarizasyondaki Gelişmelerin Etkileri Üzerine Literatür Araştırması

Para ikamesi veya dolarizasyon olgusu genellikle yüksek enflasyonlu ülkelerde ortaya çıkmakta ve bu yönüyle Latin Amerika ülkelerinde dolarizasyonun kaçınılmaz hale geldiği ülkelere örnek teşkil ettikleri söylenebilir (Yeyati ve Hélène Rey, 2006). Bu çalışmanın ana konusu dolarizasyondaki gelişmelerin borsa endeksi üzerine etkilerini araştırmaktır. Konuyla ilgili olarak Türkiye özelinde

yapılmış çalışmalar oldukça kısır olmakla birlikte kur oynaklığı üzerine dolarizasyon etkileri Kal (2019) tarafından yapılan çalışmada inceleme konusu yapmıştır. Genelleştirilmiş ardışık koşulu oynaklık modelinin (EGARCH-M) kullanıldığı çalışmada Türkiye ekonomisinde yabancı para miktarındaki ve risk primindeki oynaklıktaki artışların kur oynaklığını artırdığı ve buna karşılık borç ve hisse senedi piyasalarında kısa vadeli yabancı sermaye oynaklığın ise azaltıcı rol üstlendiği belirlenmiştir.

Türkiye ekonomisi özelinde borsa ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin ele alındığı Ozbay (2009) tarafından yapılan çalışmada ise 1986-2008 arası dönemde Türkiye ekonomisinin kendine özgü 1994 ve 2001 krizi ile 2008 küresel krizi öncesindeki aylarda borsanın önemli bir sinyal işlevi görerek krizden önceki dilimde düşüş trendi yaşadığı vurgulanmıştır. Buna göre 1993 Aralık ayında 38.824 olan borsa değerinin 1994 yılı Ocak, Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarında aldığı değerler ise sırasıyla 31.401, 22.014, 16.253, 11.191 ve 11.802 olmuştur. Benzer şekilde 2000 yılı Ekim ayından 2001 yılı Nisan ayına kadar borsanın aldığı değerler de yine sırasıyla 95.778, 62.723 69.507, 57.669, 46.893, 39.260 ve 52.133 olarak gerçekleşmiştir. 2008 küresel krizi için de 2007 Ekiminden 2008 Nisanına kadar sırasıyla 292.938, 280.786, 289.986, 227.258, 232.190, 187.969 ve 209.831 şeklinde değerler almıştır. Bu verilerden hareketle Türkiye ekonomisi özelinde borsanın genel anlamda bir öncü gösterge niteliği taşıdığına işaret edilmektedir. Bu çalışmada bir takım makroekonomik değişkenler içerisinde yer verilen para arzı (M1, M2, M2Y, Merkez Bankası parası) ve İMKB30 ilişkileri de nedensellik testlerine tabi tutulmuştur. Nedensellik testlerinde M1 ve M2'nin İMKB30'un nedenseli olmadığı ve buna karşılık İMKB30'un M2'nin nedenseli olduğu %5 önem seviyesinde belirlenmiştir. Diğer taraftan İMKB30 üzerine dolarizasyonu da kapsayan M2Y'nin olasılık değeri 0.1078 gibi çok zayıf bir nedenselliğe işaret edecek düzeyde iken, M2Y üzerine İMKB30'un nedenselliğinin %1 önem seviyesinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada İMKB30 ile M2Y arasında karşılık bir nedensel ilişkinin olduğu tespiti yapılmıştır.

Dünya ekonomisinde bireysel ülke ve ülke grubunu içeren borsa ve dolarizasyon ilişkilerini ele alan çalışmaların da pek yaygın olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Nijerya üzerine yapılan çalışmada borsa ve parasal göstergeler (döviz kuru ve M2) arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Eşbütünleşme ve nedensellik ilişkilerinin araştırıldığı çalışmada borsanın her iki parasal göstergeden de uzun dönemde etkilenmediği ortaya koyulurken, parasal boyutta M2'nin borsa üzerine tek yönlü etkileri olduğu ve buna karşılık kura duyarsız bir yapının varlığına dair belirleme yapılmıştır (Zubair, 2013). Zimbabve üzerine yapılan bir çalışmada borsada piyasa kapitilasyonu ve ciro oranları üzerine dolarizasyonun ve enflasyonun etkileri pozitif ve anlamlı bulunurken, fiyat kazançları üzerine her iki değişkenin etkilerinin ise negatif ve dolarizasyonun istatistiki açıdan anlamlı olduğu, enflasyonun ise anlamsız olduğu tespit edilmiştir (Ben, 2015). Merkezi Asya geçiş ekonomilerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da banka mevduatlarının GSYH'ye oranı ile mevduatlar içerisinde yabancı para cinsinden mevduatların oranı ile ifade edilen dolarizasyon endeksi arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Banka mevduatlarının GSYH'ye oranının yüksek olduğu ekonomilerde dolarizasyon nispetinin daha düşük olduğu; buna karşılık banka mevduatlarının GSYH'ye oranının düşük olduğu ekonomilerde dolarizasyon nispetinin daha yüksek olduğu yönünde ilişkiler yakalanmıştır. Dolayısıyla bankacılık sisteminin nispeten gelişmemiş olduğu ülkeler açısından dolarizasyon eğiliminin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kurumsal istikrar, politik istikrar, kişi başı gelir ile dolarizasyon arasında ters yönlü ilişkiler; dışa açıklık, faiz oranı, borç oranı, parasal derinleşme ile pozitif yönlü ilişkiler gözlenmiştir (Asel, 2010).

Diğer taraftan dolarizasyonun belirleyicileri üzerine Merkezi ve Batı Avrupa geçiş ekonomileri için yapılan çalışmada yüksek dolarizasyonun ekonomide kırılabilirlikleri artırarak bankacılık krizini tetiklediği tespit edilirken, reel kur ve enflasyonun da dolarizasyon eğilimini artırıcı; buna karşılık mevduatlarda yabancı para payının ve ekonomik büyümedeki artışların ise azaltıcı etkiler yarattığı belirlenmiştir (Yeyati ve Hélène Rey, 2006). Dolarizasyon nispeti ile enflasyon oranları arasındaki

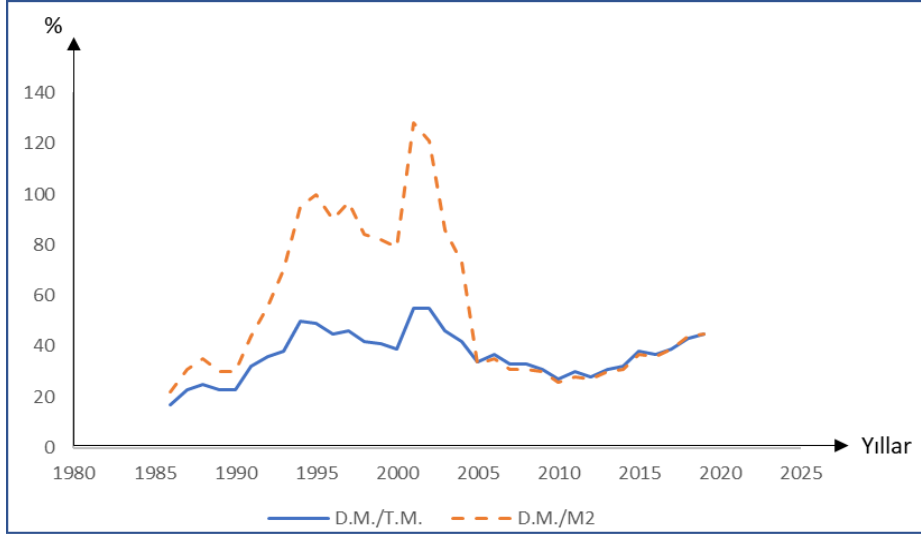
nedensel ilişki araştırmasında da yüksek enflasyonun yüksek dolarizasyona neden olduğu tespit edilirken, etki-tepki ilişkileri açısından ise yüksek enflasyonlu ülkelerde yüksek ölçüde dolarize olma eğiliminin de yüksek olduğu yönünde bulgular yakalanmıştır (Alvarez-Plata ve García-Herrero, 2007). Gana ekonomisinde dolarizasyonun döviz kurları, enflasyon, faiz oranı farklılığı, reel üretim ve finansal gelişme üzerine etkileri araştırılmış, analizlerde dolarizasyona finansal gelişme ve kur değer kaybında önemli rollerinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre hem kısa hem de uzun dönemde kurlarda artış dolarizasyonu tetiklerken, ekonominin finansal gelişmişlik düzeyindeki ilerlemeler de dolarizasyonu dedolarize olacak şekilde etkilediği tespit edilmiştir (Tweneboah vd., 2019). Türkiye ekonomisinde dolarizasyonun belirleyicileri olarak ekonomik ve politik unsurlar inceleme konusu yapılmıştır. Türkiye’de mevduatlar içerisinde döviz mevduatlarının payını ekonomik unsurlar olarak nitelendirilen TL/dolar kurunun, Türkiye ve ABD ile AB faiz oranları gibi unsurlardan ziyade politik belirsizlik ortamlarından daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir. Buna göre yurtiçi mevduatlarda bulunanları yabancı para ile tasarruf yapmaya iten unsurların başında ekonomideki oynaklıklar değil, politik belirsizliklere karşı kendilerini güvenceye alma motiflerinin daha etkili olduğu belirlenmiştir (Bărbuță-Mișu vd., 2020).

Çalışmanın bu kısmında mevcut yerli ve yabancı literatürden hareketle kısır bir literatürün varlığı dikkat çekerken, özellikle 2021 yılının son döneminde yaşanan kur ataklarının fiyatlarda yukarı doğru yapışkanlığı ortaya koymasına delil teşkil etmiştir. Bunun da borsada benzeri etkiler yaratıp yaratmadığını test etmeyi çalışmanın nispeten orijinal olmasına işaret etmektedir. Kur atakları bağlamında borsa dolar bazlı olarak ucuzlarken ülkenin dolarize olmasının borsayı artırıcı etkiler yaratabileceği gibi bunun kurdaki sıçramalara denk gelecek şekilde olmaması ise borsada beklenen artışların yeterli olmayacağına da işaret edebilir. Literatür incelemelerinden hareketle dolarizasyon ve borsa ilişkilerinin genel olarak anlamlılık taşıdığı gözlenirken, dolarizasyonda borsanın da bir belirleyici unsur olduğu belirlenmesi yapılmıştır. Gerek teorik gerekse ampirik literatür dikkate alındığında ekonomide dolarizasyona yönelimin kırılmalıkta artışlar bağlamında ortaya çıktığı ifade edilirken, borsanın da bu yönüyle bir tür kırılmalıkta öncü gösterge işlevi gördüğü ileri sürülmektedir.

5. Türkiye’de Dolarizasyon Gelişmelerinin Borsaya Etkileri Üzerine Ampirik İncelemeler

Türkiye ekonomisi 24 Ocak Kararları ile birlikte ilk etapta dış ticaretin liberalizasyonuna giderken devam edegelen süreçte hem sermaye hem de döviz piyasalarının liberalleştirilmesine yönelik düzenlemeler yaptığı görülmüştür. Buna göre 25 Şubat 1930 tarih ve 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanunla belirlenmekte olan döviz işlemleri sistemi 29 Aralık 1983’te yürürlüğe giren 28 sayılı Kararı ile yeniden düzenlenmiş ve devamı 7 Temmuz 1984 tarihinde çıkarılan 30 sayılı Kararla sağlanmış ve en nihayetinde 11 Ağustos 1989 çıkarılan 32 numaralı Kararla Türk lirası konvertibl hale getirilmiştir. Diğer taraftan ilave düzenlemelerle, yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilere Türk lirası (TL) ve yabancı para (YP) cinsinden mevduat hesabı açabilme, borçlanma ve hisse senedi gibi finansal araçlara yatırım yapabilme olanağı tanınmıştır (Kal, 2019).

Ekonomide kur oynaklığına yol açan unsurların genel olarak; bankacılık sistemine dahil olmuş yabancı paranın toplam para miktarına oranı (Mengasha, 2013) ya da ülkeye giren yabancı para miktarı ile ülkenin risk primi (Caporela, 2017) olduğuna dair literatürün varlığı söz konusu edilmektedir (Kal, 2019). Buna göre göre aşağıdaki şekilde Türkiye ekonomisinde döviz mevduatlarının toplam mevduatlara ve M2’ye oranlarında tarihsel gelişim verilmiştir.

Şekil 2: Türkiye Ekonomisinde 1986-2019 Arasında Döviz Mevduatlarının (D.M.) Toplam Mevduatlara (T.M.) Oranı ile Döviz Mevduatlarının M2'ye Oranı

Kaynak: Sarıöz, 2021.

Türkiye ekonomisinde dolarizasyon eğiliminin 1990'larda önemli artışlar kaydettiği ve bunun 2005'ten itibaren dedolarizasyon sürecine girdiği gözükürken 2010'dan itibaren dolarizasyonda artış yönünde bir trendin ortaya çıktığı dikkat çekmektedir.

Çalışmada Türkiye'de Borsa İstanbul endeksine (BIST) dolarizasyonun (YP) etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Buna göre BIST100 ile dolarizasyonu temsilen yabancı para cinsinden mevduatlar alınmış ve bu çerçevede söz konusu ilişki matematiksel formda şu şekilde ifade edilmiştir:

$$BIST = f(YP) \quad (2)$$

(2) nolu eşitlikle dolarizasyonun borsa üzerine etkileri ifade edilirken, burada kontrol değişkenler olarak yurtiçi para arzı (M2) ve BIST'e alternatif olarak yabancı borsa değeri olarak Stand and Poors (SP) modele dahil edilmiş ve böylece (2) nolu form şu şekle dönüştürülmüştür:

$$BIST = f(YP, M2, SP) \quad (3)$$

(3) nolu formda yer alan değişkenlerden bağımlı değişken BIST ile YP ve M2 değişkenleri TL cinsindedir ve bu çerçevede SP değişkeni de TL/ABD dolar kuru ile TL'leştirilerek analizlerde kullanılması yoluna gidilmesi hedeflenmiştir. Böylece SP için bir Türk yatırımcısının ABD doları cinsinden kazançları TL cinsine çevrilerek hem inflasyon edilmiş hem de bu değişkenin BIST ile ikame ilişkisi taşıyıp taşımadığı tam olarak ortaya konulması hedeflenmiştir. 2009:06 ve 2021:11 arası dönem verileri özellikle yabancı para mevduatları açısından ulaşılabilirlik kısıtı nedeniyle 2009'un 6. ayından başlatılmıştır. Ayrıca burada ele alınan değişkenlerin tümü, bir önceki aya göre büyüme cinsinden oran değişkeni olarak alınmıştır. Ekonometrik tahminler için şu modelin oluşturulması yoluna gidilmiştir:

$$BIST = \beta_0 + \beta_1 YP + \beta_2 M2 + \beta_3 SP + \epsilon_t \quad (4)$$

Burada β_0 sabit katsayısını, β_1 , β_2 ve β_3 parametreleri de bağımlı değişken BIST üzerine sırasıyla YP, M2 ve SP'nin etkilerini ifade edecek şekildedir ve ϵ_t de modelde hata terimini göstermektedir.

(4) nolu modelde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: (4) nolu Model Kapsamında Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	BIST	YP	M2	SP
Ortalama	1.301421	2.095650	1.623523	2.537537
Ortanca	0.745436	1.511595	1.390823	1.974779
Maksimum	18.89635	26.16654	13.96107	24.33861
Minimum	-15.42540	-9.182209	-4.706333	-14.35803
Standart Sapma	6.845316	4.375886	2.262292	5.493030
Çarpıklık	0.132310	2.367470	1.879921	0.660911
Basıklık	2.568625	13.58044	11.38258	5.114271
Jarque-Bera	1.590002	834.1855	524.0086	38.59940
Olasılık	0.451581	0.000000	0.000000	0.000000
Toplam	193.9118	312.2519	241.9050	378.0930
Topl. Kareler Sapması	6935.037	2833.960	757.4590	4465.660
Gözlem Sayısı	149	149	149	149

Modelde kullanılan değişkenlerden BIST'in oransal ortalaması 1.30 iken, YP'nin 2.09, M2'nin 1.62 ve SP'nin de 2.53 olduğu gözlenmektedir. Bu değişkenlerden BIST'in -15.42 ile en yüksek düşüş gösterdiği tarih 2020:03 iken, 18.89 ile en yüksek artış gösterdiği tarih 2021:11 olmuştur. Ele alınan değişkenler içerisinde standart sapması da en yüksek olan (6.84) ve dolayısıyla oynaklık derecesi de en fazla olan değişken BIST iken, bunu sırasıyla SP (5.49), YP (4.37) ve M2 (2.26) takip etmektedir.

Yine (4) nolu modelde kullanılan değişkenlerin aralarındaki ilişkileri en basit şekliyle görmek amacıyla hesaplanan korelasyon katsayıları ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Değişkenlerin Korelasyon Katsayıları

	BIST	YP	M2	SP
BIST	1.000	-0.101	-0.113	0.189
YP	-0.101	1.000	0.809	0.445
M2	-0.113	0.809	1.000	0.462
SP	0.189	0.445	0.462	1.000

Değişkenler arasında korelasyon katsayıları incelendiğinde BIST üzerine YP ve M2'nin etkileri negatif; SP'nin ise etkileri pozitif bulunmuştur. Ancak BIST'i açıklamak üzere kullanılan bu değişkenlerin etkileri istatistiki olarak zayıf olduğu ifade edilebilir.

Ekonometrik ilişki araştırmasına geçmeden önce hem modelde kullanılan değişkenlerin sahte regresyon üretip üretmediği hem de uygun yöntemin belirlenmesi amacıyla seviye değerlerinde birim kök sınamaları yapılmış ve test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: (4) nolu Model Kapsamında Değişkenlerin Birim Kök Sınama Sonuçları

	Augmented Dickey-Fuller		Phillips-Perron	
	t-istatistiği	Olasılık	t-istatistiği	Olasılık
BIST	-12.31376	0.0000	-12.88990	0.0000
YP	-8.729543	0.0000	-8.282569	0.0000
M2	-9.543677	0.0000	-8.282569	0.0000
SP	-11.01599	0.0000	-11.02918	0.0000

Çalışmada birim kök testleri için geleneksel testler olarak ifade edilen Augmented Dickey-Fuller ve Phillips-Perron birim kök testleri yapılmıştır. (4) nolu model kapsamındaki değişkenlerin birim kök test sınama sonuçlarına göre tüm seriler seviye değerlerinde, yani $I(0)$ 'da durağan çıkmıştır.

$I(0)$ durağan olma durumu dikkate alındığında Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR modellemesinin kullanılması mümkün gözükmektedir. VAR modellemesinin kullanılmasında amaçlanan ise regresyon tahminlemesine göre bağımlı değişken üzerine bağımsız değişkenlerin etkileri tek bir parametre ile belirlenmesinin, yani biri bağımlı olmak üzere bağımsız-açıklayıcı değişkenler arasındaki tek yönlü ilişkiler ortaya koyulmasının ötesine geçilmektedir. Böylece, VAR'da her bir değişken kendisinin ve modele dahil edilen diğer değişkenlerin gecikmeli değerleriyle regresyona tabi tutulmaktadır. Ayrıca VAR modellemesiyle modele dahil edilen her değişken hem bağımlı hem de bağımsız olabileme özelliği sergileyebilecek kendi bünyesinde ileri geri bağlantıları inceleme olanağı sağlayabilmektedir. Burada ifade edilen VAR modeline ilişkin yapısal olmayan işleyişine karşıt olarak geliştirilen yapısal (structural) VAR ya da literatürdeki kısaltmasıyla SVAR analizlerinde ise yapısallık söz konusu edilmektedir. Zaman serileri için geliştirilmiş olan bu analizlerde, modellerde yer alan değişkenlerin durağanlığı önem arz etmektedir. VAR analizlerinde olduğu gibi SVAR analizlerinde de serilerin durağan olması önem arz etmekte, aksi takdirde birim kök içeren serilerle yapılacak analizlerden elde edilecek bulgular kuvvetle muhtemel sapmalı test istatistik değerleri içermiş olacaktır. Bu nedenle tahminler sahte regresyon olgusu biçiminde olacağından güvenilir tahmin ve buna bağlı olarak yapılacak politika çıkarımları hatalı olacaktır. Burada tıpkı VAR'da olduğu gibi SVAR'a dayalı olarak yapılacak zaman serisi analizleri için de test değerleri bakımından hem sapmasızlığı sağlama hem de sahte regresyon sorunundan kaçınabilmek için ele alınacak değişkenlerin durağanlık koşulunu sağlayıp sağlanmadığı önem arz etmektedir. VAR ve/veya SVAR analizlerine yönelebilmek için aynı düzeyde durağanlığa ihtiyaç bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2019; Sadeghzadeh Emsen vd., 2021). $I(0)$ şeklinde tüm seriler için seviye değerlerle sağlanan durağanlıktan hareketle SVAR analine gidilmesi planlanmıştır.

VAR ve/veya SVAR analizinde de uygun gecikme uzunluğunun tespitine ihtiyaç vardır. Aşağıdaki tabloda uygun gecikme uzunluğuna ilişkin olarak yapılan testler ve sonuçları verilmiştir.

Tablo 5: Uygun Gecikme Uzunluğu Tespiti

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1489.414	NA	34549.95	21.80167	21.88692*	21.83631
1	-1462.432	51.99512	29435.72*	21.64134*	22.06762	21.81457*
2	-1457.050	10.05702	34392.67	21.79635	22.56364	22.10816
3	-1446.407	19.26665	37247.20	21.87455	22.98286	22.32494
4	-1437.112	16.28213	41195.16	21.97244	23.42178	22.56142
5	-1430.913	10.49787	47750.90	22.11552	23.90587	22.84308
6	-1420.621	16.82834	52253.94	22.19884	24.33022	23.06498
7	-1412.887	12.19320	59516.39	22.31952	24.79191	23.32424
8	-1400.815	18.32911	63829.42	22.37685	25.19027	23.52016
9	-1391.227	13.99642	71247.54	22.47047	25.62490	23.75235
10	-1380.460	15.08948	78506.33	22.54686	26.04231	23.96733
11	-1369.249	15.05778	86369.86	22.61677	26.45324	24.17582
12	-1335.009	43.98653*	68276.03	22.35050	26.52799	24.04813

Not: * işareti kriterlerce seçilen ve her biri %5 önem düzeyinde anlamlı olan gecikme uzunluğudur. Burada LR, sequential modified LR test statistic (each test at 5% level) değerini; FPE, Final prediction error; AIC, Akaike information criterion; SC, Schwarz information criterion ve HQ, Hannan-Quinn information criterion değerlerini göstermektedir.

FPE, AIC ve HQ'ya göre belirlenen gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiş olduğundan analizlerde de SVAR(1) şeklinde oluşturulan gecikme uzunluğu esas alınacaktır. Bundan hareketle, kalıntıların birbiriyle ilişkisiz olduğuna dair Lagrange Multiplier (LM) otokorolasyon testleri optimal gecikme uzunluğu belirlemesi yardımıyla modelin istikrarlı olduğu ifade edilebilir. Bu bilgilerden hareketle SVAR(1) modeli çarpan matrisi sonuçları da aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6: SVAR Modeli Çarpan Matrisi Sonuçları

A =				
I	0	0	0	
C(1)	I	0	0	
C(2)	C(4)	I	0	
C(3)	C(5)	C(6)	I	
B				
C(7)	0	0	0	
0	C(8)	0	0	
0	0	C(9)	0	
0	0	0	C(10)	

	Katsayı	Standart Hata	z-istatistiği	Olasılık
C(1)	0.087247	0.052468	1.662877	0.0963
C(2)	0.006337	0.015869	0.399312	0.6897
C(3)	-0.132648	0.053139	-2.496235	0.0126
C(4)	-0.428145	0.024714	-17.32400	0.0000
C(5)	-0.137871	0.144257	-0.955738	0.3392
C(6)	-0.829830	0.276046	-3.006136	0.0026
C(7)	6.750965	0.393724	17.14643	0.0000
C(8)	4.294537	0.250463	17.14643	0.0000
C(9)	1.286819	0.075049	17.14643	0.0000
C(10)	4.306823	0.251179	17.14643	0.0000
Kayıt Olasılığı	-1581.008			
Tahmin edilen A matrisi:				
1.000000	0.000000	0.000000	0.000000	
0.087247	1.000000	0.000000	0.000000	
0.006337	-0.428145	1.000000	0.000000	
-0.132648	-0.137871	-0.829830	1.000000	
Tahmin edilen B matrisi				
6.750965	0.000000	0.000000	0.000000	
0.000000	4.294537	0.000000	0.000000	
0.000000	0.000000	1.286819	0.000000	
0.000000	0.000000	0.000000	4.306823	
Tahmin edilen S matrisi				
6.750965	0.000000	0.000000	0.000000	
-0.589003	4.294537	0.000000	0.000000	
-0.294956	1.838683	1.286819	0.000000	
0.569530	2.117889	1.067842	4.306823	
Tahmin edilen F matrisi				
6.181218	0.887129	0.120026	-0.631801	
-1.480584	4.313375	0.517615	0.063576	
-0.493067	1.568650	1.647536	-0.319111	
-0.849903	3.345207	2.440540	3.276537	
Tamsal Testler	LM	ESVAR (Jarque-Berra)		WHT (Chi-Sq)
	9.667444(0.8834)	129.6745 (0.004)		1.800239 (0.4065)

Not: Çarpan matrisinde A kısmı kısa dönemli ve B kısmı da uzun dönemli parametreleri ifade etmektedir. Buna göre A olarak ifade edilen kısa dönem için $C(1)=YP$, $C(2)=M2$, $C(3)=SP$, $C(4)=M2$, $C(5)=SP$ ve $C(6)=SP$ 'yi ifade ederken, B olarak ifade edilen kısımda uzun dönem için, $C(7)=BIST$, $C(8)=YP$, $C(9)=M2$ ve $C(10)=SP$ 'yi ifade etmektedir.

Kısa dönemde YP'deki %1'lik değişim BIST üzerinde %0.08 birim pozitif etki yapmaktadır. Burada YP'nin etkisinin %10 önem seviyesinde anlamlılık taşıdığı görülmektedir. M2'deki %1'lik değişimin BIST üzerinde %0.006 birim pozitif etki yapmakta olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmamıştır. SP'deki %1'lik değişimin BIST üzerinde % -0.13 birim negatif etki yapmakta ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Uzun dönemde ise YP'deki %1'lik değişimin BIST üzerinde %4.29 birim pozitif etki yapmakta; M2'deki %1'lik değişim BIST üzerinde %1.28 birim pozitif etki yapmakta ve SP'deki %1'lik değişim ise BIST üzerinde %4.3 birim pozitif etki yapmakta ve uzun dönemde tüm değişkenlerin %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

SVAR analizlerinde BIST üzerine kısa dönemli etkilerin hem çok düşük olduğu hem de M2 dışındaki YP ve SP değişkenlerinin etkilerinin olmadığı görülmektedir. Kısa dönemli etkiler açısından YP'nin pozitif etkiler yaratması dolarizasyon sürecindeki artışların borsayı da olumluştırdığı gözlenirken, yabancı borsa değeri ile BIST arasında ters yönlü, yani ikame ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan burada BIST üzerine açıklayıcı rol oynayacağı düşünülen YP, M2 ve SP'nin etkilerinin uzun dönemde parametre değerleri ve anlamlılık düzeyi açısından daha güçlü ve pozitif etkiler yarattığı dikkat çekmektedir. Bu durum, dolarizasyonun içeride parasallaşmadan ve dış piyasalardaki gelişmelerden BIST'in de olumlu yönde etkilendiği gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

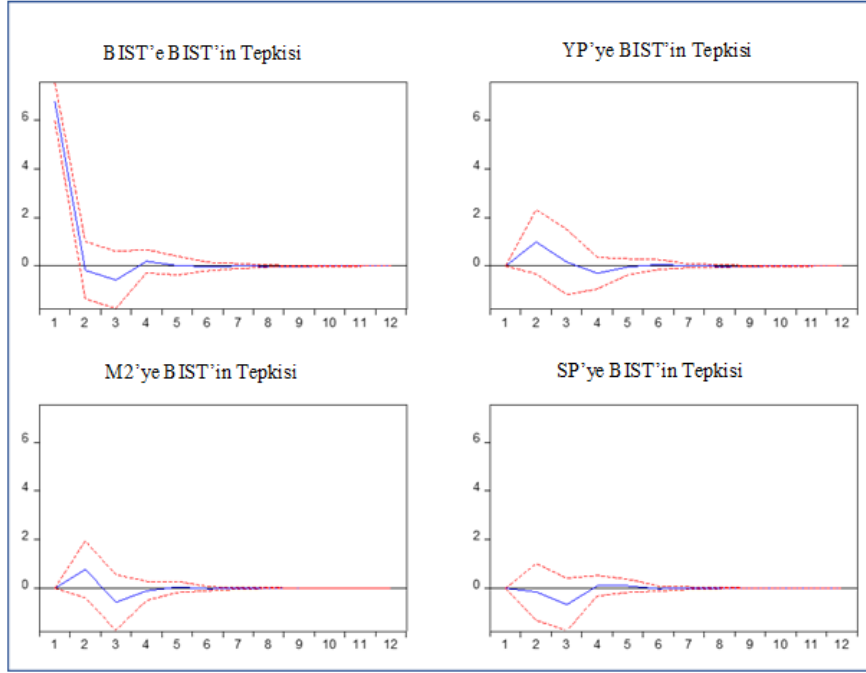
(4) nolu model çerçevesinde yapılan SVAR analizleri parametrik olarak BIST üzerine YP, M2 ve SP'nin hem kısa hem de uzun dönemli tahminlerini vermiştir. Ayrıca BIST en içsel olarak kabul edilerek en dışsala doğru YP, M2 ve SP'nin varyans ayrıştırmasına gidilmiş ve sonuçları da aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Değişkenlerin varyans ayrıştırması ile gecikmeli değerlerinin ilgili en içsel değişkenden en dışsal değişkene doğru yansımaları görülebilmektedir. Bu çerçevede (4) no'lu model temelli olarak BIST'in kendi gecikmeleri ile BIST üzerine etkili olacağı düşünülen YP, M2 ve SP'nin etkileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7: SVAR Modeli Varyans Ayrıştırması Analiz Sonuçları

Period	S.E.	BIST	YP	M2	SP
1	6.750965	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	6.871388	96.59082	2.083802	1.278038	0.047338
3	6.953821	94.99459	2.088808	1.940304	0.976299
4	6.964318	94.78693	2.261041	1.957621	0.994410
5	6.965334	94.75958	2.262797	1.962455	1.015164
6	6.965680	94.75104	2.269875	1.963295	1.015785
7	6.965692	94.75072	2.270093	1.963384	1.015807
8	6.965701	94.75062	2.270124	1.963440	1.015818
9	6.965703	94.75059	2.270151	1.963439	1.015823
10	6.965703	94.75058	2.270154	1.963438	1.015823
11	6.965703	94.75058	2.270155	1.963439	1.015823
12	6.965703	94.75058	2.270155	1.963439	1.015823

Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre BIST'in çok güçlü bir şekilde kendi gecikmeli değerlerinden etkilendiği gözlenirken, BIST üzerine 2. gecikmeden itibaren görece en fazla YP'nin etkisi olduğu ve bunu sırasıyla M2 ve SP'nin takip ettiği gözlenmektedir.

Diğer taraftan BIST üzerine yapısal VAR'da etki-tepki fonksiyonları da aşağıdaki şekillerde sunulmuştur.

Şekil 3: SVAR Modelinde BIST Üzerine Modeldeki Değişkenlerin Etki-Tepki Fonksiyonları

Şekil 3'te BIST'in etkilerine BIST'in tepkileri azalış yönünde tepkide bulunurken, bunun da 4. gecikmede istikrarlı hale geldiği gözlenmektedir. Benzer şekilde BIST'e YP'nin etkisi önce pozitif ve 2. gecikmeden sonra da düşüş trendi sergilediği ve bu düşüşün çok düşük negatif etkilerinin de 5. gecikmeden itibaren kaybolduğu görülmektedir. BIST'e M2'nin etkileri de YP benzeri bir yol izlemekle birlikte hem SVAR modeli çarpan matrisi hem de varyans ayrıştırması sonuçları ile paralellik arz edecek şekilde önce artış ve devamında da azalış göstererek 6. gecikmede dengelenmeye geçtiği söylenebilir. YP ve M2'den farklı bir şekilde SP'nin etkide bulunduğu bir durumun varlığından bahsedilebilir. Yani SP'nin negatif etkide bulunduğu ve bu etkinin de 4. gecikmeden itibaren dengelendiği gözükmektedir.

Model ve buna bağlı olarak SVAR analiz sonuçları değerlendirildiğinde Türkiye'de dolarizasyonun borsa üzerine olumlu etkiler yarattığı belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu Türkiye ekonomisi için Ozbay (2009) tarafından yapılan çalışma ile paralellik arz etmekte, buna karşılık Asel (2010) ve Ben (2015) tarafından yapılan çalışmalar ile ters yönde bulgu elde edildiği söylenebilir.

6. Sonuç

Literatürde dolarizasyon eğilimindeki artışların ekonomide güven unsurunun azalması ve kırılganlığın artması olasılığı dahilinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Diğer taraftan ekonomideki sorunlar bağlamında dolarize olma durumuna benzer şekilde borsaların da güvensizlik ortamının derinleşmesi ve kırılganlığın artması olasılığı baş gösterdiğinde, borsanın da çok güçlü bir öncü gösterge olması nedeniyle düşüş eğilimi gösterdiği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla ekonomilerde dolarizasyon

ile borsa arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığına dair kısıtlı literatürde bir konsensüsün oluşmaya başladığı ifade edilebilir. Türkiye ekonomisi özelinde bu iki değişken arasında ilişki araştırmasında, ayrıca para arzı ve yabancı güçlü borsa değerleri de kontrol değişken olarak modellenmiştir. 2009:06 ve 2021:11 arası dönem için aylık verilerle yapılan zaman serisi analizlerinde ele alınan değişkenlerin tümünün seviye değerlerinde durağan çıkmasından hareketle SVAR analizlerine gidilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda kısıtlı literatürde gözlendiği şekliyle dolarizasyon ile borsa arasında ters yönlü ilişkiler değil, pozitif yönlü ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Türkiye ekonomisinde ele alınan dönem boyunca dolarizasyon eğiliminin sürekli artmaya başladığı bir dönem olması ve özellikle araştırma döneminin son zamanlarında da bu dolarizasyon eğiliminin giderek artan bir ivmeye geçmesi, kuvvetle muhtemel ters yönlü bir değiş tokuş ilişkisinden ziyade, doğrusal ilişkilere yol açarak borsada alım fırsatının yaratıldığı gibi bir izlenimin doğduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle ülke ekonomilerinde dolarizasyondaki artışlar kısa dönemde olası düşüşü tetiklerken, uzun vadede dolarizasyonun ekonomide yabancı paranın bollaşması bağlamında borsayı da artış yönünde tetiklemesi gibi bir sonuç ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye ekonomisinde güvende düşüş ve kırılganlıkta artışa yol açıcı politikaların yabancı para cinsinden mevduata yönelimi tetiklemesi söz konusu olmaktadır. Yabancı paraya yönelimde şüphesiz kurları artırıcı etkiler yapmakta ve bu yönüyle dolar değeri türünden borsanın ucuzlaması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla hem ulusal paradan kaçışı hem de ucuzlayan borsaya yönelimi ortaya çıkaran politika uygulamalarının borsa ve kur üzerinden sürdürülebilirlik taşıdığı söylenemeyebilir. Bu nedenle başta merkez bankası bağımsızlığı olmak üzere ekonomide güven unsurunu tesis edici ve kırılganlığı azaltıcı politika uygulamalarının ülke ekonomisi özelinde hem dolarize olmayıp dedolarize olmayı hem de borsa değerinde reel ucuzlamaya sebebiyet vermeme ve böylece varlık ucuzlamasına sebebiyet vermeme adına önemli olacağı ileri sürülebilir. Aksi takdirde güven unsuru kayboldukça ulusal paradan kaçışlar ülke ekonomisinde para politikası uygulamalarından sapmaya ve bağımsızlığı temsil eden senyoraaj haklarından mahrum olmaya yol açabilmektedir. Bu durumun borsada artış yaratmasının da reel olmaktan ziyade nominal boyutta kalması, borsanın da sermaye birikimini olumsuz yönde etkileme unsuruna sebebiyet vermesi söz konusu olabilmektedir.

Bu çalışmadan hareketle Türkiye ekonomisi özeli için yapılan bu çalışmanın ulaşılabilir veri seti kısıtının elimine edilmesi halinde daha da geriye götürülmesi ile birlikte daha uzun bir zaman diliminin incelenmesi ve özellikle 2002-2008 aralığında yaşanan dedolarizasyon sürecinin inceleme konusu yapılması ilgiye değer olabilir. Benzer şekilde kırılganlık düzeyi açısından Türkiye ekonomisine benzeşik ülkelerin incelenmesi ve dolarizasyon ile borsanın Türkiye'ye özgü mü, yoksa kırılgan ekonomilere özgü ortak bir kalıp izleyip izlemediği incelemeye değer addedilebilir.

Kaynakça

Alvarez-Plata, P., García-Herrero, A. (2008). To dollarize or de-dollarize: Consequences for Monetary Policy, BBVA Working Papers, Economic Research Department No: 0808 (Erişim: Kasım 2021), https://www.bbva-research.com/wp-content/uploads/mult/WP_0808_tcm348-212943.pdf

Aninat, E. (2000). "Globalization as An Economic and Social Force: Opportunities and Risks from a Humanistic Perspective", (Ed: José Antonio Ocampo, Stefano Zamagni, Ricardo Ffrench-Davis and Carlo Pietrobelli), Financial Globalization and The Emerging Economies, Santiago, Chile, 2000, pp: 25-30.

Asel, I. (2010). "Financial Sector Development and Dollarization in the Economies of Central Asia", Center for Economic Research and Graduate Education – Economic Institute (CERGE-EI), Final Report Grant No. RRC IX-69, 1-34.

Bărbuță-Mișu, N., Güleç, T. C., Duramaz, S., Virlanuta, F. O. (2020). Determinants of Dollarization of Savings in the Turkish Economy, *Sustainability*, 12: 1-16.

Becker, J. (2007). Dollarisation in Latin America and Euroisation in Eastern Europe: Parallels and Differences, (ed. Becker, J. and Weissenbacher, R.), *Dollarization, Euroization and Financial Instability. Central and Eastern Europe between Stagnation and Financial Crisis?*, Metropolis-Verlag, Marburg.

Ben, M. (2015). The Effect of Dollarization on the Performance of the Zimbabwe Stock Exchange, University of the Witwatersrand, South Africa.

Calvo, G. A., Végh, C. (1992). Currency Substitution in Developing Countries: An Introduction, *Revista de Análisis Económico*, 7 (1): 3-27.

Calvo, G. A. (2001). Capital Markets and the Exchange Rate with Special Reference to the Dollarization Debate in Latin America, *Journal of Money, Credit and Banking*, 33 (2): 312-334.

Curutchet, A. S. (2001). The Benefits and Costs of Official Dollarization for Argentina, Department of Economics, Lund University, Sweden.

Duffy, J., Nikitin, M., Smith, R. T. (2006). Dollarization Traps, *Journal of Money, Credit, and Banking*, 38 (8): 2073-2097.

Fischer, S. (2006). Dollarization: Consequences and Policy Options, At the 75th Anniversary Conference of the Central Bank of the Republic of Turkey, Istanbul, December 13-15 2006.

Kal, S. H. (2019). 2003-2018 Dönemi Türk Ekonomisinde Dolarizasyon, Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Kur Oynaklığı İlişkisi, *İstanbul İktisat Dergisi*, 69 (2): 357-376.

Ozbay, E. (2009). The Relationship between Stock Returns and Macroeconomic Factors: Evidence from Turkey, Master of Science (MSC) in Financial Analysis and Fund Management, University of Exeter.

Sadeghzadeh Emsen, H., Yurttañçıkmaç, Z. Ç., Gerni, M., Emsen, Ö. S. (2021). Türkiye’de Yolsuzluk Endeksinin Borsa İstanbul 100 Endeksi Üzerine Etkisi, *International Conference on Economics Finance and Banking*, İstanbul, 24-25 Ağust 2021, 1-12.

Sarıöz, C. (2021). Currency Substitution: Theory and Evidence from Turkey, Çankaya University Graduate School of Social Sciences Financial Economics, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Seyidoğlu, H. (1994). Uluslararası Finans, *Güzem Yayınları* No: 8, İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası İktisat, *Güzem Can Yayınları* No: 26, İstanbul.

Sims, A. C. (1980). Macroeconomics and Reality, *Econometrica*, 48 (1): 1-48.

Tabak, B. M. (2006). The Dynamic Relationship between Stock Prices and Exchange Rates: Evidence for Brasil, *Banco Central Do Brasil, Working Paper Series* 124, 1-37.

Tweneboah, G., Gatsi, J. G., Asamoah, M. E. (2019). Financial Development and Dollarization in Ghana: An Empirical Investigation, *Cogent Economics & Finance*, 7 (1): 1-21.

Yalçınkaya, Ö. (2019), “Küresel Ekonomik, Politik ve Jeopolitik Belirsizliklerin Makroekonomik Etkileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine SVAR Analizi (1992:Q1-2018Q:2)”, *Journal of Yasar University*, 14 (53): 56-73.

Yeyati, E. L., Rey, H. (2006). Financial Dollarization: Evaluating the Consequences, *Economic Policy*, 21 (45): 63-118.

Yeyati, E. L. (2021). Financial Dollarization and De-Dollarization in the New Millennium, Latin American Reserve Fund – FLAR, Working Paper.

Živkovi, A. (2017). “Financialisation in the Post-Yugoslav Region: Monetary Policy, Credit Money and Dollarization”, *Revista de Economía Mundial*, 46: 117-133.

Zubair, A. (2013). Causal Relationship between Stock Market Index and Exchange Rate: Evidence from Nigeria, *CBN Journal of Applied Statistics*, 4 (2): 87-110